

Vilniaus universitetas
TARPTAUTINIŲ SANTYKIŲ IR POLITIKOS MOKSLŲ
INSTITUTAS

TARPTAUTINIŲ SANTYKIŲ IR DIPLOMATIJOS MAGISTRO PROGRAMA

ARNAS BARIŠAUSKAS
II kurso studentas

**LIETUVOS EKONOMINĖ DIPLOMATIJA VOKIETIJOS SPAUDIMO
AKIVAIZDOJE, 1926–1936 M.**

MAGISTRO DARBAS

Darbo vadovas: partnerystės doc. Romas Švedas

Vilnius, 2025

Magistro darbo vadovo išvados dėl darbo gynimo:

.....
.....
.....

.....
(data)

.....
(v., pavardė)

.....
(parašas)

Magistro darbas įteiktas gynimo komisijai:

.....
(data)

.....
(Gynimo komisijos sekretoriaus/ės parašas)

Magistro darbo recenzentas/ė:

.....
(v., pavardė)

Magistro darbų gynimo komisijos įvertinimas:

.....

Komisijos pirmininkas/ė:

Komisijos nariai:

BIBLIOGRAFINIO APRAŠO LAPAS

Barišauskas A. Lietuvos ekonominė diplomatija Vokietijos spaudimo akivaizdoje, 1926–1936 m.; Diplomatinės ir tarptautinių santykių specialybė, magistro darbas / VU Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas; darbo vadovas R. Švedas. – V., 2025. – 63p.

Reikšminiai žodžiai: ekonominė diplomatija, tarptautinė politinė ekonomija, neomerkantilizmas, ekonominė priklausomybė, diversifikacija, tarpukaris.

Šiame darbe analizuojama, kaip Lietuva, patirdama augantį Vokietijos politinį ir ekonominį spaudimą, išnaudojo ekonominę diplomatiją siekdama sumažinti priklausomybę nuo Vokietijos rinkų. Pasitelkiant neomerkantilizmo teorinę prieigą bei lyginamąją analizę, tiriama Lietuvos ekonominės diplomatijos veikla trimis laikotarpiais: iki grėsmės suvokimo, suvokus ir pripažinus grėsmę bei Vokietijos ekonominės blokados metu. Darbo rezultatuose pateikiamas vertinimas, ar diplomatinė tarnyba buvo mobilizuota 1930-1936 m. laikotarpiu, siekiant sumažinti ekonominę priklausomybę nuo Vokietijos.

Turinys

Įvadas	5
1. Literatūros apžvalga	10
2. Teorinė dalis	12
2.1. Tarptautinė politinė ekonomija	12
2.1.1. Merkantilizmas	14
2.1.2. Liberalizmas.....	15
2.1.3. Struktūralizmas	16
2.2. Ekonominė diplomatija	18
3. Tiriamoji dalis.....	19
3.1. Politinis kontekstas.....	19
3.1.1. Ekonominės priklausomybės grėsmė.....	22
3.2. Diplomatinės tarnybos ekonominė veikla.....	27
3.2.1. 1926-1929 m.	28
3.2.2. 1930-1933 m.	33
3.2.3. 1934-1936 m.	43
3.2.4. Lyginamoji analizė.....	49
Išvados	54
Literatūros sąrašas ir šaltiniai:	56
DIRBTINIO INTELEKTO NAUDOJIMO DEKLARACIJA.....	60
Summary	63

Įvadas

Tarptautinės prekybos diversifikavimas šiandien yra neatsiejamas nuo valstybės ekonominės nepriklausomybės išsaugojimo. Regionalizmas, *friend/near/on-shoring*’as, tiekimo grandinių diversifikacija – terminai, (vėl) išpopuliarėję kartu su kylančiomis geopolitinėmis įtampomis bei suvokimu, kad didelė ekonominė priklausomybė veda ne tik į šalies ūkio, bet ir kitų sferų pažeidžiamumą. Nepaisant tarptautinių tendencijų, Lietuva su prekybos diversifikacijos reikiamybe susidūrė dar 2021 m., Kinijai pradėjus taikyti ekonominį spaudimą dėl Vilniuje atidarytos Taivano atstovybės, kuriai pavadinti pavartotas ne sostinės Taipėjaus, o salos pavadinimas. Sankcijos įgyvendintos smarkiai apribojant lietuviškų prekių eksportą ir spaudžiant tarptautines kompanijas iš gamybos pašalinti Lietuvoje pagamintus komponentus.¹ Nors sutinkama, jog Lietuvos verslininkai sugebėjo pakankamai sėkmingai perorientuoti prekybos srautus, o ir eksportas į Kiniją stabiliai auga, šis konfliktas tapo dideliu įvykiu valstybės viduje. Užtraukta didžiosios galios rūstybė tapo tuometinės užsienio politikos kritikos ašimi, prarastos prekybos apimtys lygintos su realizuota ir potencialia nauda užmezgus glaudesnę ryšį su Taivanu, o tokio sprendimo šalininkai pabrėžė Kinijos keliamą grėsmę saugumui bei būtinybę palaikyti kovą už laisvę, nepriklausomai nuo to, kuriame pasaulio krašte ši kova vyktų. Konflikto priežastims, eigai ir pasekmėms nagrinėti yra ir bus pašvęstas ne vieno socialinių mokslų magistranto darbas.

Politikų, politologų ir apskritai visuomenės tarpe užvirusių diskusijų metu buvo sugrįžta ir prie fundamentalaus tarptautinės politinės ekonomijos klausimo: kaip turi būti derinami valstybės politiniai ir ekonominiai interesai? Pragmatiškas požiūris siūlo nekliudyti verslui prekiauti tomis kryptimis, kurios neša didžiausią pelną, taip didinant ir bendrą valstybės gerovę. Kita vertus, ekonominiai ryšiai gali būti pajungti politiniams tikslams pasiekti, ir atvirkščiai, per didelė ekonominė priklausomybė daro valstybę pažeidžiamą šantažui. Abu požiūriai veda į skirtingas užsienio prekybos strategijas, ir dažniausiai valstybės, ypač mažos atviros ekonomikos, norėdamos pasiekti optimalių rezultatų, renkasi tam tikrą priemonių kombinaciją. Politinių-ekonominių interesų derinimo klausimas, kurį tik išryškino 2021 m. prasidėjęs prekybos karas, aktualus ne tik pavieniais atvejais, tačiau ir

¹L. Juozapaitis, 2022-ieji – Kinijos ekonominio spaudimo metai: Lietuvos verslas atsilaike ir tikisi prekybinių santykių atšilimo, in: LTR.lt, 2022 12 26, žiūrėta 2025 m. vasario 12 d. [Prieiga internete: <https://www.lrt.lt/naujienos/verslas/4/1852976/2022-ieji-kinijos-ekonominio-spaudimo-metai-lietuvos-verslas-atsilaike-ir-tikisi-prekybiniu-santykiu-atsilimo>]

platesniame tarptautinių santykių kontekste, kadangi iš esmės formuoja valstybių užsienio prekybos politiką bei jų gebėjimą balansuoti ekonominį augimą ir nacionalinį saugumą.

Politinių ir ekonominių interesų derinimas praktiškai įgyvendinamas vykdant ekonominę diplomatiją. Siekiant išvengti ar sumažinti ekonominį spaudimą, diplomatai pasitelkiami užmezgant ir stiprinant ekonominius santykius užsienyje. Šiandien akcentuojama, kad ekonominį bendradarbiavimą reikia stiprinti su valstybėmis, kurios turi panašius prioritetus užsienio politikoje. Pabrėždamas ekonominės diplomatijos svarbą įgyvendinant strateginės diversifikacijos uždavinius, Ekonominės diplomatijos tarybos posėdžio metu užsienio reikalų ministras Gabrielius Landsbergis išskiria būtinybę atrinkti partnerius pagal politinių interesų suderinamumą: „Labai išaugęs ekonominis bendradarbiavimas, įskaitant lietuviškos kilmės eksportą, su valstybėmis, puoselėjančiomis tas pačias vertybes – ES, NATO, EBPO narėmis, Indijos-Ramiojo vandenyno regiono ir kitomis valstybėmis, ženkliai sumažinta ekonominė priklausomybė nuo autokratijų bei partnerių įvertinimas liudija, kad pastangos diversifikuoti prekybą ir sustiprinti Lietuvos ekonominę diplomatiją pasiteisino. Sėkminga strateginė diversifikacija turi išlikti tvaria ir ilgalaikė Lietuvos diplomatijos kryptimi“². Šiandien ekonominės diplomatijos reikšmė tarptautiniuose santykiuose – akivaizdi. Tačiau ar ministro išvados būtų sulaukę pritarimo ir praeityje?

Šiais laikais brėžiame daug analogijų su tarpukario laikotarpiu. Lyginami ne tik Pirmosios ir Antrosios Lietuvos Respublikų socialiniai, ekonominiai pasiekimai, tačiau ir geopolitinė situacija. Tarpukario Lietuvos užsienio politikos sprendimai ir valstybės likimas žvelgiant retrospektyviai leidžia išmokyti svarbias pamokas bei suteikia galimybę išvengti galimų klaidų. Pirmiau aptartos problemos dvasioje kyla klausimas: kaip ekonominius ir politinius interesus derino tarpukario Lietuvos politikai? Ar apskritai tokie klausimai buvo keliami?

Tarpukario Lietuvos užsienio politika buvo ženkliai apribota asimetriškų santykių su didžiosiomis kaimynėmis. Manevro laisvę mažino ir specifinės problemos – svarbiausiu

²LR URM, G. Landsbergis *Ekonominės diplomatijos taryboje: išaugęs ekonominis bendradarbiavimas, sumažinta ekonominė priklausomybė nuo autokratijų bei partnerių įvertinimas liudija, kad pastangos diversifikuoti prekybą ir sustiprinti Lietuvos ekonominę diplomatiją pasiteisino*, žiūrėta 2025 m. vasario 12 d. [Prieiga internete: <https://www.urm.lt/naujienos/141/g.-landsbergis-ekonomines-diplomatijos-taryboje-isauges-ekonominis-bendradarbiavimas-sumazinta-ekonomine-priklausomybe-nuo-autokratiju-bei-partneriu-ivertinimas-liudija-kad-pastangos-diversifikuoti-prekyba-ir-sustiprinti-lietuvos-ekonomine-diplomatija-pasiteisino:43039>]

uždaviniu laikytas Vilniaus krašto atsiėmimas, taigi kiekvienas veiksmas turėjo vesti link šio tikslo įgyvendinimo. Priešpriešoje su Lenkija tikėtasi rytinių sienų revizijos siekiančios Vokietijos paramos, su kuria glaudžiai bendradarbiauta nuo pirmųjų Nepriklausomybės metų. Be politinių aspektų, svarbų tokių santykių dėmenį sudarė ir ekonominis bendradarbiavimas. Visą XX a. trečiąją dešimtmetį prekybos apyvarta su Vokietija sudarė daugiau nei 50% visos užsienio prekybos, tad galima konstatuoti – Lietuva buvo ekonomiškai priklausoma nuo didžiosios kaimynės. Vis dėlto, duomenyse galima pastebėti drastišką pokytį – 1934-1936 m. prekybos apyvarta su Vokietija smuko iki 10-15% ir dominuojančia prekybos partnere tapo Didžioji Britanija³. Kaip ir 2021 metais, pokyčių priežastys buvo politinės – nuo 1930 m. paaštrėjo nesutarimai dėl Klaipėdos krašto autonomijos, ir 1934 m. Vokietija, su tikslu priversti Lietuvą padaryti politinių nuolaidų, įvedė ekonominę blokadą. Nors prekių srautai didžiąja dalimi perorientuoti į Didžiąją Britaniją, 1934 m. bendrojo eksporto smukimas turėjo itin skaudžių padarinių šalies ūkiui. 1936 m. sudarius prekybos sutartį su Vokietija, eksportas pradėjo atsigauti, be to, buvo geriau diversifikuotas, t.y. padidėjo eksporto dalys, tenkančios Belgijai, Olandijai, Čekoslovakijai, SSRS.

Tyrimo problema ir klausimas

1930 m. ruduo istoriografijoje laikomas lūžio tašku Lietuvos užsienio politikoje, kuomet, Vokietijai parėmus klaipėdiečių skundą Tautų Sąjungoje, Klaipėdos krašto klausimas pirmą kartą tapo atviros konfrontacijos su Vokietija objektu.⁴ Nesutarimams didėjant, 1934 m. pradžioje Vokietija Lietuvai įvedė visapusišką ekonominę blokadą – uždraudė žemės ūkio produktų importą ir tranzitą. Turint omenyje, jog politiškai Vokietijos antagonizmas suvoktas dar 1930-aisiais, o ekonominis spaudimas prasidėjo 1934 m. pradžioje, kyla klausimas, **ar 1930–1936 m. laikotarpiu, siekiant sumažinti ekonominę priklausomybę nuo Vokietijos, buvo mobilizuota Lietuvos diplomatinė tarnyba ir kaip?**

Terminas „mobilizacija“ šiame darbe suvokiamas kaip papildomų veiksmų ir iniciatyvų įgyvendinimas, skirtas išsikeltam uždaviniui pasiekti. Laikoma, kad diplomatinės tarnybos mobilizaciją lemiantys sprendimai gali būti priimti Vyriausybėje ir Užsienio reikalų ministerijoje, o praktinis įgyvendinimas atsiskleidžia ministerijos ir atstovybių užsienyje veikloje. Be to, atsakymas į iškeltą klausimą gali būti skirtingas, priklausomai nuo to, ar kalbama apie laikotarpį nuo grėsmės suvokimo iki Vokietijos ekonominio spaudimo pradžios

³ Domas Cesevičius, *Lietuvos ekonominė politika 1918-1940* (Vilnius: Academia, 1995), 107.

⁴ Vytautas Žalys, *Lietuvos diplomatijos istorija 1925–1940 metais*, t. 1, (Vilnius: Versus Aureus, 2007), 14.

(1930-1933 m.), ar apie laikotarpį prasidėjus ekonominiam spaudimui iki dvišalių santykių normalizavimo (1934-1936 m.). Todėl tyrime šie du laikotarpiai bus atskirti ir lyginami. Be to, norint įvertinti, ar šio laikotarpio priemonės buvo reikšmingos platesniame kontekste, t.y. ar įvyko diplomatinės tarnybos mobilizacija, bus apžvelgta ekonominės diplomatijos veikla iki politinės grėsmės suvokimo, t. y. 1926-1929 m.

Politinių ir ekonominių valstybės interesų sąveiką tiria tarptautinės politinės ekonomijos disciplina. Viena iš paradigmų – neomerkantilizmas – teigia, jog politiniai interesai, kurių svarbiausias – nacionalinis saugumas, yra svarbiausias valstybės tikslas, o kitos sritys, pavyzdžiui, užsienio prekyba, turi būti pajungtos valstybės išlikimui. Valstybių tarpusavio ekonominiuose santykiuose šios idėjos įgyvendinamos reguliuojant užsienio prekybą taip, kad nei viena kita valstybė negalėtų ekonominio spaudimo būdu varžyti šalies priėmimo laisvės. Kadangi ekonominis spaudimas dažnai vykdomas ribojant prekių importą ar eksportą, viena iš priemonių tokiai grėsmei mažinti yra prekybos diversifikavimas. Naujų rinkų paiešką, ypač įsigalėjus protekcionistiniams muitams, tarpukariu dažnai vykdė diplomatai – išgaunant leidimus eksportui, derantis dėl prekybos sutarčių ir renkant informaciją. Taigi, darbe bus siekiama išsiaiškinti, ar diplomatinės tarnybos veikloje, skirtoje ekonominiam atsparumui didinti, buvo mestos papildomos, mobilizuojančios pastangos politinių nesutarimų su Vokietija kontekste.

Darbo tikslas

Tyrimo tikslas – ištirti, ar ir kaip 1930-1936 m. buvo mobilizuota diplomatinė tarnyba siekiant sumažinti politiškai pavojingą ekonominę priklausomybę nuo Vokietijos, atsižvelgiant į du skirtingus laikotarpius: nuo grėsmės suvokimo iki ekonominių apribojimų įvedimo (1930–1933 m.) ir po apribojimų įvedimo (1934–1936 m.).

Darbo uždaviniai

Siekiant atsakyti į darbe iškeltą klausimą – formuluojami šie uždaviniai:

1. Remiantis literatūra, apžvelgti tarptautinės politinės ekonomijos paradigmas, ekonominės diplomatijos sąvoką bei nustatyti jų aktualumą tarpukario laikotarpiui.

2. Pristatyti Pirmosios Lietuvos Respublikos geopolitinį kontekstą 1926-1936 m. ir išsiaiškinti, ar 1930 m. buvo suvokta ekonominės priklausomybės nuo Vokietijos politinė grėsmė.
3. Išanalizuoti Lietuvos diplomatinės tarnybos veiklą ekonomikos srityje 1926-1929, 1930-1933 ir 1934-1936 metais.
4. Palyginti priemonių intensyvumą tarp visų trijų periodų.
5. Įvertinti, ar priimti sprendimai suderinami su neomerkantilizmo teorija, teigiančia, jog ekonominiai santykiai turi būti suderinti su politiniais interesais.

Pagrindiniai tyrime naudojami šaltiniai yra to meto tarptautinės ekonominės sutartys, derybų protokolai, oficialūs dokumentai, spauda, privati korespondencija ir istorikų, ekonomistų tyrimai. Pagrindinė tyrime naudota medžiaga – Lietuvos centriniame valstybės archyve saugomo Užsienio reikalų ministerijos fondo (Nr. 383) Ekonomikos departamento apyraše esančios bylos, kurių turinį sudaro departamento ir atstovybių užsienyje susirašinėjimai, atmintinės ir pranešimai apie padalinio veiklą. Diplomato ekonominė veikla aprašyta ir tarpukario spaudoje, daugiausiai – laikraštyje „Tautos ūkis“, o prekybos susitarimai ir užsienio reikalų ministerijos reformos - „Vyriausybės žiniuose“.

Tyrime naudojamas lyginamosios analizės metodas, leidžiantis įvertinti ekonominės diplomatijos priemonių ir organizavimo kaitą trimis išskirtais laikotarpiais. Palyginimo pobūdis priklauso nuo pasirinktų analizės objektų: Užsienio reikalų ministerijos centro (Ekonomikos departamento) veikla bei atstovybių ir konsulatų veikla nagrinėjama taikant kokybinę analizę, o garbės konsulatų skaičius ir prekybiniai susitarimai – kiekybinę analizę. Taip pat, siekiant pagrįsti priežastinį ryšį tarp politinių dvišalių santykių ir ekonominės diplomatijos intensyvumo, šių reiškinių raida lyginama chronologiškai.

Pirmojoje dalyje pateikiama literatūros apžvalga, antroje – pristatoma tarptautinės politinės ekonomijos disciplina bei jos paradigmos – merkantilizmas, neomerkantilizmas, ekonominis liberalizmas ir struktūralizmas ir aptariamas šių perspektyvų pritaikomumas pasirinktam tarpukario laikotarpiui. Taip pat, apžvelgiama ekonominės diplomatijos sąvoka ir jos aktualūs tarpukariui aspektai. Trečiosios dalies pradžioje pristatomi politiniai Lietuvos – Vokietijos santykiai aptariamam laikotarpiui bei parodoma, jog 1930 m. Lietuvoje buvo

pripažinta ekonominės priklausomybės keliama grėsmė. Vėliau, analizuojama Lietuvos vykdyta ekonominė diplomatija trimis išskirtais laikotarpiais, o taikytos priemonės tarpusavyje palyginamos. Galiausiai, pateikiamos darbo išvados ir pasiūlymai.

1. Literatūros apžvalga

Iš darbo dalinai istorinės krypties išplaukia, kad didžiąją dalį aktualių tyrimų galima atrasti istorijos mokslų literatūroje. Vis dėlto, tyrimų, kuriuose būtų kalbama išskirtinai apie Pirmosios Lietuvos Respublikos ekonominę diplomatiją, nėra. Iš istorinės perspektyvos, medžiagos galima rasti knygose, straipsniuose apie to meto Lietuvos diplomatiją, Lietuvos santykius su konkrečiomis valstybėmis bei šalies ekonominę situaciją.

Išsamiai Pirmosios Respublikos diplomatiją aprašo Vytautas Žalys dviejų tomų veikale „Lietuvos diplomatijos istorija 1925–1940 metais“. Nors išskirtinio dėmesio ekonominiams aspektams neskiriama, tačiau veikale dažnai galima pastebėti, kaip ekonominiai interesai prieštarauja arba nulemia politinius pasirinkimus. Svarbiausią įžvalgą, kuri bus centrinė šiame darbe, Žalys pateikia, kalbėdamas apie Lietuvos ekonominę priklausomybę nuo Vokietijos: „Trečiajame dešimtmetyje Lietuva buvo tiesiog smaugiama priklausomybės nuo Vokietijos užsienio prekybos srityje. Didėjant nesutarimams dėl Klaipėdos, „ekonominį ginklą“ prieš Lietuvą Vokietija galėjo vartoti kaip panorėjusi ir kada panorėjusi.“⁵ Knygoje taip pat išsamiai aptariami politinės vadovybės tikslai nuolat kintant tarptautinei situacijai, nušviečiami politiniai sprendimai ir jų priežastys. Antrojo tomo antrojoje dalyje Žalys teigia, jog Lietuvos – Vokietijos santykiai pradėjo komplikotis dar 1930 m. rudenį.⁶ Audronė Veilentienė tyrė Seimo sprendimus 1920–1927 m. dėl Užsienio reikalų ministerijos struktūros ir konsulatų steigimo.⁷ Darbe itin aktualus 1926–1927 m. laikotarpis, kuriame perteikiamas požiūris į atstovybių ir konsulatų tinklo plėtrą bei struktūriniai pokyčiai po 1926 m. gruodžio 17 d. perversmo. Užsienio reikalų ministrų veiklą formuojant ministerijos darbotvarkę aprašė A. Gaigalaitė, J. Skirius, A. Kasparavičius ir A. Veilentienė monografijoje „Lietuvos užsienio reikalų ministrai 1918–1940“.⁸ Knygoje, be kita ko, pateikiamas ministrų požiūris į ekonominę diplomatiją, sprendimai uždaryti/atidaryti

⁵ Vytautas Žalys, *Lietuvos diplomatijos istorija 1925–1940 metais*, t. 1, d. 1 (Vilnius: Versus aureus, 2007), 439–440.

⁶ Vytautas Žalys, *Lietuvos diplomatijos istorija 1925–1940 metais*, t. 2, d. 2 (Vilnius: Versus aureus, 2012), 12.

⁷ Audronė Veilentienė, *Seimo veiksnys formuojant Lietuvos užsienio reikalų ministerijos biudžetą ir struktūrą 1920–1927 m.*, *Parliamentary Studies* 17 (2014): 45–58.

⁸ Aldona Gaigalaitė et al., *Lietuvos užsienio reikalų ministrai, 1918–1940* (Kaunas: Šviesa, 1999).

Ekonomikos departamentą, aprašomas ir kiekvieno ministro asmeninis įsitraukimas į ekonomines derybas. Ministerijos struktūrinius pokyčius chronologiškai aprašo Sandra Grigaravičiūtė,⁹ kartu pateikdama analizę, kaip skyrėsi ministerijos prioritetai skirtingais laikotarpiais. Be to, autorė surinko duomenis apie Lietuvos atstovybių ir konsulatų steigimą bei uždarymą užsienyje, nurodo tinklo plėtros motyvus etapus.

Nuorodų į ekonominę diplomatiją galima rasti darbuose apie Lietuvos santykius su konkrečia šalimi arba regionu. Sandra Grigaravičiūtė¹⁰, analizuodama pastangas skatinti prekybą su Švedija, Norvegija ir Danija, daro svarbią išvadą: iki 1936 m. gausiai Skandinavijos šalyse steigti garbės konsulatai buvo įkurti pirmiausia ekonominiais sumetimais. Švedijos ekonominę pagalbą aptaria R. Motuzas¹¹, V. Mažeika mini itin aktyvius ekonominius Danijos ir Lietuvos.¹² D. Bukelevičiūtė monografijoje¹³, skirtoje Lietuvos santykiams su Čekoslovakija, aptarė ir konsulatų bei atstovybės ekonominę veiklą, derybas. Lietuvos diplomatinį atstovavimą Vokietijoje, taip pat ir konsulatų atidarymo motyvus aprašė L. Mikalkėnaitė¹⁴, Prancūzijoje – V. Bukaitė¹⁵, ekonominį bendradarbiavimą su Italija – R. Užusėnaitė¹⁶.

Daugiausiai dėmesio ūkiniui užsienio politikos aspektui galima atrasti ekonomistų, įskaitant ir tarpukario laikotarpio teoretikų, darbuose. Domas Cesevičius monografijoje „Lietuvos ekonominė politika 1918–1940 metais“¹⁷ aprašo ne tik vidaus ekonominę sanklodą, bet ir politinių santykių įtaką prekybai. Autoriaus indėlis naudingas išskiriant ekonomines, „racionalias“ prekybos dinamikos priežastis, pavyzdžiui, eksporto į Didžiąją Britaniją sunkumai paaiškinami brangesniu transportavimu, griežtesniais kokybės reikalavimais, lyginant su Vokietija. Taip pat, aprašomas Vokietijos taikytas ekonominis spaudimas Lietuvai. Petras Šalčius¹⁸ – kitas tarpukario ekonomistas, kurio darbai atskleidžia

⁹ Sandra Grigaravičiūtė, *History of Lithuanian Diplomacy 1918–1940: Study Guide for Lithuanian and Erasmus Students* (Vilnius: Edukologija, 2013).

¹⁰ Sandra Grigaravičiūtė, *Lietuvos konsulatai Skandinavijoje 1921–1940 metais*. (Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2007), 150.

¹¹ Remigijus Motuzas, *Lietuvos diplomatinis atstovavimas Švedijoje* (Vilnius: Versus aureus, 2011), 288–289.

¹² Vaidotas Mažeika, *Danijos santykiai su Lietuva 1918–1940 m.* (Vilnius: LII leidykla, 2002).

¹³ Dalia Bukelevičiūtė, *Lietuvos ir Čekoslovakijos dvišalių santykių dinamika 1918–1939 metais* (Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2010).

¹⁴ Lina Mikalkėnaitė, *Lietuvos diplomatinis atstovavimas Vokietijoje ir Vokietijos Lietuvoje 1918–1940 m.* (Vilnius, 2017).

¹⁵ Vilma Bukaitė, *Lietuvos Respublikos politiniai ir diplomatiniai santykiai su Prancūzija 1919–1940 m.* (Kaunas: Lithuanian Academic Libraries Network [LABT], 2013).

¹⁶ Rugilė Užusėnaitė, *Lietuvos ir Italijos ekonominiai santykiai tarp dviejų pasaulinių karų: pokyčiai ir tendencijos*. Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto studentų mokslo darbai (2021): 84–110.

¹⁷ Cesevičius, *Lietuvos ekonominė politika*, 105–113.

¹⁸ Petras Šalčius, *Lietuvos prekybos istorija, ser. Raštai* (Vilnius: Margi raštai, 1998)

požiūrį į prekybos problemas iš to meto perspektyvos. B. Daščioras aprašo sudėtingas, su politiniais klausimais susietas ekonomines derybas tarp Lietuvos ir Vokietijos 1927 – 1928 m.¹⁹ Lietuvos ir Didžiosios Britanijos ekonominius santykius išsamiausiai ištyrė A. Gaigalaitė darbe „Anglijos kapitalas ir Lietuva: 1919-1940“²⁰, aprašiusi 1934 m. prekybos sutarties derybų eigą ir rezultatus. Sutartis vertinta neigiamai Lietuvos atžvilgiu, kadangi buvo nusileista reikalavimui lengvinti importą iš Didžiosios Britanijos, kuri, dėl konkurencijos trūkumo, užsitikrino svarbių prekių monopoliją.

2. Teorinė dalis

2.1. Tarptautinė politinė ekonomija

Nors ekonominė galia ir interesai yra svarbūs elementai tradicinėse tarptautinių santykių teorijose, vien šių teorijų išdavomis paaiškinti valstybių ekonominę politiką yra sudėtinga. Visgi makroekonominė politika, be tikslo padidinti visuomenės gerbūvį, neretai vykdoma siekiant ir užsienio politikos tikslų, o ekonominės teorijos įrankiai gali praversti vertinant tiek politinių sprendimų kaštus, taip suteikiant jiems „kainą“, tiek ieškant konkretaus sprendimo, turėsiančio pasekmių tarptautinei padėčiai, ekonominio pagrindimo. Kita vertus, politiniai interesai, pavyzdžiui, nacionalinis saugumas, gali nusverti ekonominę logiką, dėl ko vien ekonomikos teorijomis paaiškinti valstybių elgesį būtų sudėtinga. Nepaisant to, kad abi disciplinos dar XVIII a. buvo neatsiejamos, neoklasikinės ekonomikos įsigalėjimas paskatino spartų politikos mokslų atsiskyrimą, paliekant išteklių paskirstymo klausimus nuošalyje ir fokusuojantis ties valstybių santykiais, galia ir konfliktų sprendimu.²¹ Nepasitenkinimas beveik išnykusia sąveika tarp tarptautinių santykių ir tarptautinės ekonomikos mokslų 1970-aisiais²² lėmė tarptautinės politinės ekonomijos disciplinos iškilimą.

Vieną populiariausių tarptautinės politinės ekonomijos apibrėžimų pasiūlė Robertas Gilpinas, apibūdinęs tai kaip „abipusę ir dinamišką turto ir galios siekimo tarpusavio sąveiką tarptautiniuose santykiuose“²³. Turto siekimas – tai dalyvavimas gėrybių paskirstymo mechanizmuose, pavyzdžiui, rinkoje, su tikslu padidinti valstybės bendrąjį gerovės lygį, o

¹⁹ Bronius Daščioras, *Lietuvos ir Vokietijos ekonominės derybos 1927-1928 m.*, Istorija, t. 26 (1986), 93-106.

²⁰ Aldona Gaigalaitė, *Anglijos kapitalas ir Lietuva: 1919-1940* (Vilnius: Mokslas, 1986).

²¹ Benjamin J Cohen, *Advanced introduction to international political economy* (Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2019), 3–5.

²² Susan Strange, „*International economics and international relations: a case of mutual neglect*,“ *International Affairs* 46 (1970): 304–315.

²³ Robert Gilpin, *U.S. Power and the Multinational Corporation*. (New York: Basic Books, 1975), 43.

galios siekimas – valstybių santykių reguliavimas, išlikimo, valdysenos klausimai. Dėl politinių sprendimų kinta ekonominės veiklos sritys, geografija, bei pagrindiniai naudos gavėjai, o ekonominės veiklos rezultatai lemia galios pasiskirstymą tarp valstybių – abi sferos veikia viena kitą. Gilpinas pastebi, jog tiek rinkos, tiek valstybės svarba kinta laike, o didesnės įtakos priskyrimas priklauso nuo pasirinktos paradigmos. Ontologiniu požiūriu, tarptautinių santykių teorijos suteikia prielaidas apie valstybių elgsenos prigimtį, kurios yra būtinos sisteminio lygmens analizei.

Klausimai, kuriuos kelia tarptautinės politinės ekonomijos (toliau – TPE) tyrėjai, gali būti skirstomi į dvi grupes: kaip politika keičia visuomenės išteklių paskirstymo sprendimus bei kokios yra tokių sprendimų pasekmės.²⁴ Tradicinės TPE teorijos – merkantilizmas, liberalizmas ir struktūralizmas – pateikia skirtingus mąstymo būdus ir prielaidas minėtoms problemoms nagrinėti. Reikia pripažinti, kad toks skirstymas disciplinoje praranda ilgaamžį populiarumą. Robertas Coxas dar 1981 m. atskyrė problemų sprendimo ir kritinės teorijas,²⁵ kurių priešprieša gali būti lyginama su liberalizmo ir realizmo suartėjimu ir vartimu „neutilitarizmu“ bei šio susidūrimu su kognityvinės analizės prieiga.²⁶ Cohenas siūlo brėžti geografines ribas, išskirdamas amerikietiškąją ir britiškąją mokyklas, kurias galima atskirti tiek ontologiškai, tiek pagal dominuojančius tyrimo metodus, reikšmingą dėmesį skiriant europietiška, Lotynų Amerikos, Kinijos tradicijoms.²⁷ Per pastaruosius 15 metų įsivyravo požiūris, kuriuo didžiausias dėmesys skiriamas interesų grupių ir politinių institucijų santykiams.²⁸ Tampa aišku, kad tradicinių teorijų nepakanka šių dienų kompleksiškiems valstybių ekonominiams santykiams tirti. Tačiau šio darbo režiai laike suponuoja skirtingą nuo šiandienos ar artimos praeities realybę – tarp dviejų pasaulinių karų Europoje galima buvo atrasti tiek bandymų atkurti laisvą prekybą, tiek intensyvaus protekcionizmo etapų, o rytuose vyko ir pirmasis praktinis Markso idėjų eksperimentas. Jeffry Frieden, aprašydamas kapitalizmo vystymąsi tarpukariu, mini JAV dominavimą tarptautinėje ekonomikoje, bet tuo pačiu ir politinį nesikišimą,²⁹ tuometines diskusijas Didžiojoje Britanijoje tarp laisvos rinkos šalininkų ir nacionalistų Didžiosios Depresijos kontekste bei autarkijų įsigalėjimą Europoje.³⁰

²⁴ Thomas Oatley, *International political economy*. (London: Routledge, 2022), 6–8.

²⁵ Robert W. Cox, "Social forces, states and world orders: beyond international relations theory." *Millennium* 10.2 (1981), 126-155.

²⁶ Cohen, *Advanced introduction to international political economy*, 26.

²⁷ *Ibid*, p. 7-11.

²⁸ Oatley, *International political economy*, p. 13.

²⁹ Jeffry A. Frieden, *Global capitalism: Its fall and rise in the twentieth century*. WW Norton & Company, 2007, p. 154.

³⁰ *Ibid*, 188-206.

Diskusijos chronologiškai sutampa ir su pirmaisiais didžiaisiais debatais tarptautinių santykių disciplinoje tarp liberalizmo ir realizmo. Rytų Europos ir Lotynų Amerikos regionams taip pat galima kombinuojant taikyti merkantilizmo bei struktūralizmo požiūrius.³¹ Taigi, nagrinėjamo laikotarpio kontekste aktualios ir bus aptariamose trys tradicinės - merkantilizmo, liberalizmo, ir struktūralizmo TPE teorijos.

2.1.1. Merkantilizmas

Merkantilizmo ištakos siekia XVII-XVIII amžius, kuomet Europoje įsigalėjo prekybos politika, paremta eksporto didinimu, importo mažinimu bei tauriųjų metalų (aukso, sidabro) kaupimu. Teorijos pradininkais laikomi A. Hamiltonas, F. Listas, tuo tarpu iš šiuolaikinių autorių paminėtini R. Gilpinas ir D.A. Baldwinas. Nors merkantilizmas einant laikui plėtojosi ir keitėsi, didžioji dauguma teoretikų sutinka, kad ekonomika yra ir turi būti pajungta politiniams tikslams, visų pirma nacionaliniam saugumui užtikrinti.³² Tiesa, kaip pažymi Vineris, tiek galia, tiek turtas merkantilizmomis yra esminiai tikslai ilgalaikėje valstybių strategijoje, be to, turtas padeda įgyti galios, o galia – turtą išlaikyti. Vis dėlto, tam tikromis aplinkybėmis saugumas gali būti iškeliamas virš ekonominių interesų ilgalaikės gerovės tikslais.³³ Tarptautinė prekyba – tai vienas iš būdų turtui, taigi ir galiai didinti. Tačiau valstybės konkuruoja dėl ribotų išteklių, ir santykinė nauda yra laikoma didesne už abipusę, todėl prekyboje siekiama teigiamo balanso. Gilpinas išskiria gynybinį ir piktybinį merkantilizmą. Gynybinio merkantilizmo esmė yra apsaugoti valstybę nuo išorės pavojų bei išlaikyti turimą turtą, todėl šis požiūris labiau pritaikomas mažiau ekonomiškai išsivysčiusioms valstybėms arba didžiosioms galioms, kurių įtaka pasaulyje mažėja. Piktybinis merkantilizmas tinka aprašyti valstybės, vykdančioms agresyvią, ekspansinę ekonominę politiką.

XIX-XX a. neomerkantilistai ekonomine siekiamybe laikė nebe tauriųjų metalų sankaupas, o į užsienio valiutų rezervų didinimą, kapitalo kontrolę ir pramonės plėtrą. Užsienio valiutos rezervai didinami varžant importą (valiutos išvežimą) ir skatinant eksportą (valiutos įvežimą), taigi, užsienio prekyboje turi būti siekiama teigiamo balanso.³⁴ Industrializacija skatina bendrą valstybės vystymąsi ir mažina priklausomybę nuo išorės, kadangi kritiškai

³¹ Henryk Szlajfer, Economic nationalism of the peripheries as a research problem, kn. *Economic nationalism in East-Central Europe and South America, 1918–1939*, sud. Henryk Szlajfer (Geneva: 1990), 55–132.

³² Robert Gilpin, *Tarptautinių santykių politinė ekonomija* (Vilnius: Algarvė, 1998), 63.

³³ Jacob Viner, Power vs plenty as objectives of statecraft in the seventeenth and eighteenth centuries, *World Politics* 1, nr. 1 (1948 m. spalio): 286, cituota iš Robert Gilpin, *Tarptautinių santykių politinė ekonomija* (Vilnius: Algarvė, 1998), 64.

³⁴ Henry Charles Carey, *The Harmony of Interests: Agricultural, Manufacturing, and Commercial* (Philadelphia: Henry C. Baird, 1851), 85

svarbios prekės pagaminamos viduje. Būdamas JAV Iždo Sekretoriumi, A. Hamiltonas siūlė didinti muitus pramonės prekėms, bet tuo pačiu mažinti importo mokesčius žaliavoms, reikalingoms vietos gamintojams – tokiu būdu sudarant sąlygas vietinei pramonei plėstis be išorės konkurencijos.³⁵ Kofman ir Szlajfer, tyrę Rytų Europos politinę ekonomiją tarpukariu, teigė, jog šalys, siekdamos apsisaugoti nuo per didelės ekonominės priklausomybės ir krizių, šalia neomerkantilizmo siūlomų priemonių, steigia valstybines įmones, skiria didelį dėmesį užsienio kapitalui, reguliuoja prekybą ir valiutų kursus.³⁶ Lietuvos kontekste valstybinės įmonės („Lietūkis“, „Pienocentras“, „Maistas“) eksporte atliko esminį vaidmenį – organizavo prekybą bei siuntė prekybos atstovus į užsienį.³⁷ Taigi, merkantilizmo tradicijos rėmuose, tarpukario laikotarpiui geriausiai apibūdinti tinka neomerkantilizmas, be pagrindinio valstybės vaidmens, politinių tikslų viršenybės ir muitų pabrėžiant korporatyvizmą, teigiamo prekybos balanso siekimą ir industrializaciją.

2.1.2. Liberalizmas

Priešingai merkantilizmui, ekonominio liberalizmo atstovai teigia, kad ekonomika ir politika turėtų būti atskirtos, o laisvoji rinka – efektyviausias prekių paskirstymo mechanizmas, naudingas visoms dalyvaujančioms pusėms. Ekonominio liberalizmo pradininku laikomas A. Smithas, žymūs pasekėjai – J.M. Keynes, T. Friedmanas, S. Brittanas. Ekonominiam liberalams individas ar šeimos ūkis – visuomenės pagrindas, todėl svarbiausia siekiamybė valstybei yra piliečio ekonominė gerovė. Remiantis rinkos logika, gerovė yra maksimizuojama dalyvaujant laisvoje prekyboje tiek valstybės viduje, tiek tarptautinėje erdvėje, nes tik tuomet prekes galima parduoti ar įsigyti geriausia kaina. Atvira rinka yra svarbi tuo, kad joje užtikrinamas plačiausias prekių ir prekybos partnerių pasirinkimas.³⁸ Savo gerovę individai maksimizuoja vadovaudamiesi apolitiškais, racionaliais motyvais, taigi valstybė neturėtų kištis į prekybą, išskyrus tais atvejais, kuomet siekiama kolektyvinės gerovės. Taigi, pokyčius tarptautinėje prekyboje ekonominio liberalizmo teorija galima paaiškinti natūraliais kainų pokyčiais, dėl kurių, ieškant daugiausiai naudos atnešančių sandorių, keičiami prekybos partneriai ir kryptys.

³⁵ Alexander Hamilton, Report on the subject of manufactures, kn. *The Papers of Alexander Hamilton*, t. 10, sud. Harold C. Syrett et al. (New York: Columbia University Press, 1966), 22.

³⁶ Jan Kofman, *Economic nationalism and development. Central and Eastern Europe between the two world wars* (London: Routledge, 2019), 191–249.

³⁷ Bukelevičiūtė, *Lietuvos ir Čekoslovakijos dvišalių santykių dinamika*, 176.

³⁸ Gilpin, *Tarptautinių santykių politinė ekonomija*, 59.

Į merkantilistų siūlymą mažinti importą ekonominis liberalizmas atsako lyginamojo pranašumo (angl. *comparative advantage*) teorija, pagal kurią šalys maksimizuoja gerovę skirdamos išteklius tam tikrų sričių vystymui, kitas, efektyviau pagamintas prekes įsigyjant tarptautinėse rinkose.³⁹ Taigi, skatinti pramonę reikia ne būtinai politiškai svarbiose srityse, o ten, kur vietiniai gamintojai turi įdirbį ir technologijas, leidžiančias konkurencingai parduoti produkciją užsienyje. Taip atsiranda valstybių tarpusavio ekonominė priklausomybė, kuri skatina ir politinį bendradarbiavimą, kadangi persipynę ekonominiai interesai skatina kooperuotis ir didina konflikto kaštus.⁴⁰ Taigi, nors tokios sąsajos turi savo kainą, jos suteikia daug naudos, tiek didinant kiekvieno individo gerbūvį, tiek skatinant taiką.

2.1.3. Struktūralizmas

Struktūralistai tarptautiniuose ekonominiuose santykiuose pabrėžia ekonominį išnaudojimą, klasių santykius ir priklausomybes. Tai lemia artima merkantilizmui ir priešinga liberalizmui prielaida, jog tikrovė ir santykiai pasaulyje iš esmės yra konfliktiški. Paradigma, kurioje ryškiausia – marksistų įtaka, pasaulinėje ekonomikoje visų pirma mato struktūrinę nelygybę tarp turtingų ir ekonomiškai mažiau išsivysčiusių valstybių. Wallersteinas valstybes skirsto į centrą, pusiau-periferiją ir periferiją. Centras (branduolys) – tai labiausiai ekonomiškai išsivysčiusios valstybės, periferija – mažiausiai išsivysčiusios, buvusios kolonijos, bei pusiau-periferija – šalys, kurios laikomos besivystančiomis. Centro valstybės, vedamos dominuojančios kapitalistų klasės interesų išnaudoja periferiją, už rinką pramonės gaminių eksportui gaudamos prieigą prie pigių žaliavų ir darbo jėgos.⁴¹ Pusiau-periferijos šalys atsiduria hierarchinių santykių viduryje, išnaudojamos centro bei išnaudodamos periferiją. Nors dalyvaudamos rinkoje periferijos valstybės gauna technologijas ir kapitalo, bendrame kontekste vystymasis yra netolygus, ir centro valstybės, per ekonominį dominavimą taip pat plečia ir savo politinę įtaką.

Marksistai taip pat kritiškai žvelgia į valstybę kaip į autonominį darinį. Jie pritaria realistams, kad valstybės siekia tapti hegemonais, tačiau skiriasi to priežastys – politinis dominavimas suteikia terpę klestėti tos valstybės kapitalistų klasei.⁴² Sukurti ekonominiai ir prekybos tinklai, taisyklės pasitarnauja vietos valdančiajam sluoksniui kaip turtų kaupimo

³⁹ David Ricardo, *On the Principles of Political Economy* (London: J. Murray, 1821), 1-9.

⁴⁰ Joseph S. Nye ir Robert O. Keohane, *Power and Interdependence* (New York: HarperCollins, 1990), 34.

⁴¹ Immanuel Wallerstein, *The politics of the world-economy: The states, the movements and the civilizations*. (Cambridge: Cambridge University Press, 1984), 80–82.

⁴² Robert Cox, *Production, Power, and World Order: Social Forces in the Making of History* (New York: Columbia University Press, 1987), 355–398.

įrankis. Kapitalizmo tarptautinė sklaida siejama su įmonių susijungimais, veiklos geografijos ir finansinių tinklų plėtimu, o tai leidžia tarptautinėms korporacijoms daryti įtaką ekonominiams bei politiniams procesams visame pasaulyje nepaisant nacionalinių valstybių sienų.

Sekant ekonominio liberalizmo perspektyva, 1930–1936 metais Lietuva turėjo siekti išlaikyti rinkas Vokietijoje dėl didžiausio pelno ir efektyvumo. Prasidėjus Didžiajai Depresijai ir Vokietijos spaudimui eksporto srautai pakrypo tomis kryptimis, kur laukė didesnė paklausa, pavyzdžiui, Didžiojoje Britanijoje. Ekonominės diplomatijos atžvilgiu, naudingiausia rinkų ieškoti valstybėse, kur prekyba palankiausia, o ir politiniai santykiai turėtų kuo mažiau trukdyti sėkmingam bendradarbiavimui. Tačiau laisvos prekybos ir valstybės nesikišimo į ekonomiką idėjos pritaikomos sunkiau, kadangi jau 1925 m. Vyriausybė parengė muitų įstatymą, kuriuo importuojamos prekės apmokestintos papildomai, siekiant apsaugoti vidaus rinką.⁴³ Platesniame kontekste, protekcionizmas – liberalizmo antitezė – taip pat įgavo pagreitį – 1930 m. JAV priėmė muitų įstatymą, juo pasekė ir dauguma kitų pasaulio valstybių.⁴⁴ Paminėtina ir nepalyginamai mažesnė Tautų Sąjungos įtaka valstybių veiksams, lyginant su šiuolaikinėmis tarptautinėmis organizacijomis.

Žvelgiant iš struktūralistų perspektyvos, galimi dveji paaiškinimai Lietuvos ekonominei diplomatijai. Pirmuoju atveju, Lietuvos gamintojų klasė, per turimą įtaką Vyriausybei veikia prekybos sutarčių sudarymo procesą, lenkdama valstybinę politiką sau palankia linkme. Vis dėlto, Lietuva tarpukariu buvo vienareikšmiai agrarinė valstybė su tam tikromis pastangomis sukurti vietos pramonę, todėl apie reikšmingus galios svertus turinčią kapitalistų klasę kalbėti sudėtinga. Antruoju atveju, Lietuva – tai centro-periferijos valstybė,⁴⁵ kurios vaidmuo tarptautinėje arenoje – aprūpinti tuometines pramonines galybes žaliavomis, ir kurią didžiosios valstybės išnaudojo prekybiniais santykiais. Tokiam požiūriui tinkamos 1934 m. derybos su Didžiąja Britanija, kuomet derybinės pozicijos buvo asimetriškos. Nors tuometinės prekybos sudėtis ir leidžia svarstyti apie Lietuvos priskyrimą periferijai, toks požiūris kritikuoja valstybės autonomiškumą ir juo remiantis būtų sudėtinga Lietuvos politikų ir diplomatų veiksmus laikyti prasmingais.

⁴³ Šalčius, Raštai – Lietuvos prekybos istorija, 270.

⁴⁴ Frieden, *Global capitalism*, 177-178.

⁴⁵ Zenonas Norkus, *Du nepriklausomybės dvidešimtmečiai: kapitalizmas, klasės ir demokratija Pirmojoje ir Antrojoje Lietuvos Respublikoje lyginamosios istorinės sociologijos požiūriu* (Vilnius: Aukso žuvis, 2014), 272.

Taigi, šiame darbe remiamasi neomerkantilizmo tarptautinės politinės ekonomijos perspektyva, kurioje ekonomika laikoma politinių interesų siekimo įrankiu. Muitai, eksporto kontrolė ir importo varžymas, prekybinės sutartys – tai priemonės ekonominei nepriklausomybei didinti, o prekybos partneriai pasirenkami pagal politinių interesų suderinamumą. Nors šio darbo objektas nėra užsienio prekybos politika, ekonominė diplomatija pasitelkiama jai įgyvendinti. Neomerkantilizmas pasirenkamas kaip paradigma, kuri geriausiai apibūdina to meto Lietuvos ekonominius santykius su užsienio valstybėmis – teigiamo balanso siekimas, eksporto kontrolė – tai aplinkybės, kuriose veikė ir diplomatijos tarnyba. Be to, neomerkantilistinis požiūris leidžia kalbėti apie politinių interesų viršenybę prieš ekonominius interesus, taigi, ir apie pastangas mažinti ekonominę priklausomybę politiniais sumetimais.

2.2. Ekonominė diplomatija

Nepriklausomai nuo pasirinktos TPE perspektyvos, valstybės ekonominė politika tarptautinėje erdvėje įgyvendinama pasitelkiant ekonominę diplomatiją. Nors literatūroje nėra vieningo apibrėžimo, ekonominė diplomatija gali būti laikoma sisteminga veikla, per kurią valstybės formuoja ir įgyvendina išorinę ekonominę politiką, derindamos ją su vidinėmis nuostatomis bei tarptautiniais įsipareigojimais.⁴⁶ Galima terminą suvokti ir per funkcinę prizmę – anot Baranay, tai yra diplomatinė veikla, kuria siekiama plėsti eksportą, pritraukti užsienio investicijas bei dalyvauti tarptautinėse ekonominėse organizacijose.⁴⁷ Bendriausia prasme šis terminas nusako dvipusį procesą: viena vertus, politiniai svertai naudojami siekiant ekonominės naudos, kita vertus – ekonominiai ryšiai išnaudojami politiniams tikslams įgyvendinti.⁴⁸

Maaikė išskiria tris ekonominės diplomatijos sritis – komercinę diplomatiją, prekybos diplomatiją bei vystomąjį bendradarbiavimą. Pirmoji apima eksporto ir investicijų skatinimą, pagalbą verslui suteikiant informacijos apie rinkas ir galimus partnerius užsienyje. Prekybos diplomatija atskiriama nuo komercinės, kadangi jos tikslai dažnai yra politiniai, siekiant įtvirtinti partnerystes, diversifikuoti prekybą neapibrėžtumo sąlygomis. Prekybos diplomatija įgyvendinama dvišaliais ar daugiašaliais prekybos susitarimais. Vystomuoju bendradarbiavimu siekiama pagerinti besivystančių šalių ekonomines ir socialines sąlygas bei stiprinti bendrą

⁴⁶ Dubravko Duby Zirovcic, *Theoretical Principles of Economic Diplomacy*, SSRN, 2016, žiūrėta 2025 m. vasario 20 d., https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2710671

⁴⁷ Pavol Baranay, *Modern Economic Diplomacy* (Riga: Publications of Diplomatic Economic Club, 2009), 6.

⁴⁸ Maaikė Okano-Heijmans, *Economic diplomacy*, kn. *The SAGE Handbook of Diplomacy*, sud. Costas M. Constantinou, Pauline Kerr ir Paul Sharp (London: SAGE, 2016), 553–554.

tarptautinį saugumą ir gerovę.⁴⁹ Ekonominę diplomatiją pirmiausiai vykdo užsienio reikalų ministerija per diplomatinės atstovybes, kartu su kitomis vyriausybės institucijomis. Tačiau Bayne ir Woolcockas išskiria nevalstybinių veikėjų – tarptautinių kompanijų, nevyriausybinių organizacijų svarbą. Be to, kvestionuojama užsienio reikalų ministerijų monopolija, į sprendimų priėmimą vis labiau įtraukiant kitas ministerijas, valstybines agentūras bei savivaldą, o į kuruojamus klausimus įtraukiama monetarinė, aplinkos apsaugos politika – kitaip tariant, ekonominė diplomatija laikoma kelių lygių procesu, kuriame dalyvauja kelių tipų veikėjai.⁵⁰

Daug pokyčių ekonominėje ir apskritai diplomatijoje nulėmė modernios komunikacijos technologijos, demokratizavusios ir pagreitinusios veikimo procesus.⁵¹ Tarpukario laikotarpiu, nors nevyriausybinių veikėjų iniciatyva galėjo būti plečiami komerciniai tarpvalstybiniai santykiai, komunikacijos monopolis priklausė užsienio reikalų ministerijoms. Vystomasis bendradarbiavimas kaip tarptautinio saugumo stiprinimo priemonė, tarpukario Lietuvai taip pat nėra lengvai pritaikoma ekonominės diplomatijos sritis. Didėjant protekcionizmui Europoje, didelę svarbą įgavo prekybos sutartys ir kompensaciniai prekybos susitarimai. Taigi, ekonominės derybos sudarė pagrindinę ekonominės diplomatijos veiklos sritį. Taip pat buvo vykdomos ir eksporto skatinimo iniciatyvos – rinkta ekonominė informacija, ieškota naujų rinkų, bendradarbiauta su įvairiomis institucijomis. Taigi, šiame darbe vartojamas ekonominės diplomatijos terminas neapima visų šiuolaikinių šios sąvokos bruožų ir vartojamas siauresne prasme – turint omenyje prekybinę (sutarčių rengimas, derybos) bei komercinę (eksporto skatinimas) diplomatiją.

3. Tiriamoji dalis

3.1. Politinis kontekstas

Siekiant įvertinti, ar tarp politinių pokyčių ir permainų ekonominėje diplomatijoje egzistavo priežastinis ryšys, visų pirma reikėtų aptarti politinę Lietuvos – Vokietijos santykių dinamiką, ir chronologiją 1926-1936 m. Dvišaliuose santykiuose pagrindinis nesutarimų objektas buvo Klaipėdos kraštas.

⁴⁹ Maaïke Okano-Heijmans, *Economic diplomacy*, p. 555-557.

⁵⁰ Nicholas Bayne ir Stephen Woolcock, *The New Economic Diplomacy: Decision-Making and Negotiation in International Economic Relations*, 4th ed. (London: Routledge, 2017), 1–32.

⁵¹ *Ibid*, 8-9.

Lietuvos santykiai su Vokietija Klaipėdos krašto klausimu perėjo keletą skirtingų etapų – nuo bendradarbiavimo, laviravimo ir mėginimų susitarti iki atviros konfrontacijos tiek dvišaliame, tiek tarptautiniame lygmenyje. Nuo pat trečiojo dešimtmečio pradžios abi valstybės vienijo antilenkiška pozicija. Vokietija, po Pirmojo Pasaulinio karo siekdama rytinių sienų revizijos, galimo konflikto su Lenkija metu itin buvo suinteresuota turėti draugišką Lietuvą Rytprūsių pašonėje. Dėl šių priežasčių 1923 m. vokiečiai pernelyg neprieštaravo lietuvių operacijai Klaipėdos krašte.⁵² Lietuva, iš kitos pusės, praradusi Vilnių, sostinės atsiėmimą laikė svarbiausiu užsienio politikos uždaviniu, o Lenkiją – didžiausia grėsme teritoriniam vientisumui ir suverenitetui. Vengiant konflikto su Lenkija akivaizdoje pakliūti į Rusijos įtaką, Vokietija matyta kaip atsvara – balansavimas tarp dviejų didžiųjų galių turėjo padėti išsaugoti veiksmų laisvę, be to, sutapo su pastarųjų tikslais grąžinti Lenkiją į jos etnografinės ribas. Kita vertus, Vokietija niekada nenustojo savo įtakos Klaipėdoje bei visuomet gynė vietinių vokiečių interesus, o Lietuva, neseniai prisijungusi kraštą, siekė jį kuo greičiau visapusiškai integruoti. Šių priešingų vektorių susidūrimas lėmė vis dažnesnius nesutarimus – kone kiekvienos Tautų Sąjungos sesijos metu Lietuvos delegacijoms tekdavo aiškintis dėl Klaipėdos vokiečių keliamų skundų dėl 1924 m. priimto Statuto nesilaikymo. Lietuvos padėtis pablogėjo 1926 m. rugsėjį Vokietiją priėmus į Tautų Sąjungą bei jai tapus Tarybos nuolatine nare, mat Klaipėdos krašto gyventojai, negalėdami tiesiogiai teikti skundų Sekretoriatui, dabar turėjo galimybę tą daryti per naująją Tarybos narę – Vokietiją.⁵³ Po 1926 m. gruodžio 17 d. perversmo Vyriausybės ir užsienio reikalų ministerijos vadovu tapęs A. Voldemaras, siekdamas išvengti didėjančio spaudimo Tautų Sąjungoje, taip pat ir tikėdamasis vokiečių paramos diplomatinėje kovoje su Lenkija, pakeitė iki tol vyravusią kryptį ir ketino nesutarimus spręsti tiesiogiai su Vokietija. Privatūs pasikalbėjimai, prasidėję 1927 m., pasiekė kulminaciją 1928 m. sausio 29 d., kuomet su Vokietijos užsienio reikalų ministru pasirašytas slaptas „Voldemaro protokolas“ numatė tam tikras Lietuvos nuolaidas Klaipėdos krašte, taip pat sutarta ateityje kylančius klausimus spręsti per dvišales derybas, apeinant Tautų Sąjungą. Pasirašytos net devynios kitokio pobūdžio, įskaitant ir prekybos, sutartys, o eilė susitarimų žymiai pagerino bendrą abiejų valstybių santykių foną.⁵⁴ Vis dėlto, dar 1929 m. antrojoje pusėje, dalinai dėl Lietuvos tęstos lituanizavimo politikos, santykiai pradėjo blogėti, ir 1930 m. rugsėjo 15 d. virto atvira konfrontacija Tautų Sąjungos sesijoje Vokietijai parėmus klaipėdiečių

⁵² Žalys, *Lietuvos diplomatijos istorija*, t. 1, 24–28.

⁵³ *Ibid*, 159.

⁵⁴ *Ibid*, 391–393.

kaltinimus Lietuvai dėl Seimelio paleidimo.⁵⁵ 1931 m. tęsiantis diplomatinei kovai Tautų Sąjungoje, situacija eskalavosi 1932 m. vasarį Klaipėdos krašto gubernatoriui A. Merkiui nuo pareigų nušalinus Direktorijos pirmininką, paaiškėjus, kad jis su keliais Seimelio atstovais slapta vedė derybas su Berlynu, taip pažeisdamas Lietuvos įstatymus ir suverenitetą.⁵⁶ Buvo pranešama ir apie vykdomą anti-lietuvišką propagandą kitose valstybėse, kas bylojo besikeičiančią Vokietijos poziciją, vis labiau veikiamą nacionalistinių judėjimų šalyje. Byla perkelta į Hagos tribunolą, kurią, daugelio nuostabai, Lietuva laimėjo – buvo pripažinta Lietuvos Konstitucijos viršenybė prieš Klaipėdos krašto statutą bei gubernatoriaus teisę ypatingais atvejais atšaukti Direktorijos pirmininką.⁵⁷ Nors šis sprendimas ir jo paskatinta ryžtinga Lietuvos politika Klaipėdoje ir toliau komplikavo dvišalius santykius, vis dar egzistavo strateginės reikšmės turintis antilenkiškas veiksnys. Net ir 1933 metais, į valdžią atėjus nacionalsocialistams, santykiai iš karto nepablogėjo, visų pirma dėl Vokietijai naudingo Lietuvos ir Lenkijos konflikto, o pakankamai intensyvus kariuomenių bendradarbiavimas tęsėsi iki pat metų galo.⁵⁸ Nepaisant tam tikrų pozityvių momentų, tuo pat metu Klaipėdoje ėmė plisti nacistinės organizacijos, vis aktyviau pasisakančios už krašto prijungimą prie Vokietijos, formavosi Hitleriui pavaldūs smogikų būriai.⁵⁹ Matydama kylančias grėsmes Lietuva 1934 m. vasarį suėmė virš 100 organizacijų narių ir surengė pirmąją Europoje nacionalsocialistų teisimą, sustiprino kariuomenės bei pasienio pajėgas.⁶⁰ Vokietija savo ruožtu 1934 m. kovo 14 d. įvedė visapusiškas ekonomines sankcijas – ekonominę blokadą⁶¹. Krizė tęsėsi iki 1936 m., kuomet prasidėjo santykių normalizavimas – Lietuva pradėjo švelninti nuteistų hitlerininkų bausmes, o Vokietijos sankcijos buvo faktiškai sustabdytos 1936 m. rugpjūčio 5 d. pasirašius Prekybos sutartį.⁶²

Nors ekonominė blokada prasidėjo 1934 m. kovo mėnesį, ekonominis spaudimas politiniais sumetimais tapo intensyviu jau metų pradžioje. Vokietija, dar 1931 m. įvedusi sviesto kontingentus, importą sumažino iš visų žemės ūkio produktus eksportuojančių

⁵⁵ Žalys, *Lietuvos diplomatijos istorija*, t. 2, d. 238–39.

⁵⁶ Eitvydas Ruškys, *Lietuvos–Vokietijos diplomatiniai santykiai 1929–1934 m.: Klaipėdos krašto veiksnys* (Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2024), 14–15, <https://portalcris.vdu.lt/server/api/core/bitstreams/9e968820-265c-43e2-afef-5121fe653ca7/content>.

⁵⁷ Albertas Gerutis, *Dr. Dovas Zaunius* (Ohajas: [nenurodyta], 1982), 387–389.

⁵⁸ Vytautas Jokubauskas, *Mažųjų kariuomenių galia* (Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2014), 60–61.

⁵⁹ Petronėlė Žostautaitė, *Klaipėdos kraštas 1923–1939* (Vilnius: Mokslas, 1992), 116.

⁶⁰ Joachim Tauber, *Lietuvos istorija*, t. 10, d. 2 (Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2015), 201.

⁶¹ *Šimtmečio belaukiant: reikšmingiausi Pirmosios Lietuvos Respublikos (1918–1940 m.) įvykiai. Vokietija paskelbė Lietuvai ekonominę blokadą / 1934 03 14*, Istorinė Prezidentūra, žiūrėta 2025 m. kovo 12 d., [https://chamber.lt/wp-content/uploads/files/34908/901268/400%20ivykiu%20\(1918-1940%20m.\)_Istorine%20Prezidentura.pdf](https://chamber.lt/wp-content/uploads/files/34908/901268/400%20ivykiu%20(1918-1940%20m.)_Istorine%20Prezidentura.pdf).

⁶² „Lietuvos–Vokietijos prekybinis susitarimas“, *Tautos ūkis*, 1936, Nr. 8: 185.

valstybių. Lietuva išskirtinių sankcijų nepatyrė – sviesto kvotos paskirstytos proporcingai, be to, su palankiomis sąlygomis perkelti neišnaudotus mėnesio kontingentus vėlesniam laikotarpiui.⁶³ 1933 m. pabaigoje kontingentai dar kartą pakeisti, bet šį kartą Lietuvai kiekis sumažintas daugiau, negu kitoms valstybėms, taip pat mėnesio kontingentų nebuvo galima perkelti, o motyvai tam buvę aiškiai politiniai. Taigi, nors visapusiška blokada pradėta kovo mėn. dėl teismo proceso Klaipėdos krašto nacionalsocialistams, ekonominis spaudimas pradėtas jau 1933 m. pabaigoje – 1934 m. pradžioje. Todėl analizuojamas laikotarpis, kai buvo imtasi pastangų prekybai diversifikuoti dar neprasidėjus ekonominei blokada, tęsiasi nuo 1930 m. iki 1933 m. pabaigos.

Trintis tarp Vokietijos ir Lietuvos prasidėjo neilgai trukus po Klaipėdos krašto operacijos, susikirtus abiejų valstybių interesams teritorijoje. Vokietijos spaudimas, tiek tarptautinėje arenoje, tiek tiesioginis, laikui einant didėjo, tačiau įtampą vis pavykdavo sumažinti įvairiais susitarimais ar remiantis sutampančiomis strateginės reikšmės pozicijomis Lenkijos atžvilgiu. Lūžio momentas, anot V. Žalio, įvyko 1930 m. rudenį, Vokietijai atvirai pradėjus remti Klaipėdos krašto atstovų skundą Tautų Sąjungoje.⁶⁴ Iki tol Lietuvai dėl Statuto interpretacijų teko ginčytis su klaipėdiečiais, tačiau nuo minėto momento nesutarimai persikėlė į dvišalį lygmenį. Neskaitant ultimatumo 1939 m., dvišaliai santykiai labiausiai komplikavosi 1934 m. Noimano-Zaso bylos metu, dėl kurios Vokietija – didžiausia Lietuvos eksporto rinka – įvedė ekonominę blokadą.

3.1.1. Ekonominės priklausomybės grėsmė

Prieš pradedant nagrinėti Lietuvos pastangas ieškoti alternatyvių rinkų, pirmiausia reikėtų išsiaiškinti, ar valdančiųjų tarpe buvo suvokta grėsmė, kylanti iš didelės ekonominės priklausomybės nuo Vokietijos, ir ar ši priklausomybė buvo siejama su potencialia galimybe Vokietijai daryti ekonominį spaudimą, siekiant išgauti Lietuvos nuolaidas Klaipėdos klausimu. Sekant neomerkantilistine prieiga, ekonominė priklausomybė nuo užsienio valstybės turėjo būti suvokiama kaip strateginė grėsmė, galinti kompromituoti nacionalinius interesus – šiuo atveju, tiesiogiai paveikti Klaipėdos krašto integracijos procesą. Tad kyla klausimas, ar Lietuvoje buvo keliama problema dėl disproporcijos prekyboje su didžiąja kaimyne?

Nepaisant kai kurių nuogastavimų, iki XX a. 3-iojo dešimtmečio pabaigos Lietuvoje vyravo palankus nusiteikimas glaudesniam bendradarbiavimui su Vokietija. Derybose dėl

⁶³ „Vokiečiai sumažino sviesto ir kiaušinių kontingentus Lietuvai“. *Tautos ūkis*, 1934, Nr. 1: 25.

⁶⁴ Žalys, Lietuvos diplomatijos istorija, t. 1, 13.

prekybos sutarties 1923 m. lietuviai nesipriešino atverti rinką vokiečiams už tam tikras nuolaidas Klaipėdoje, o sudaryta sutartis buvo didžiausio palankumo.⁶⁵ Kaip ir iki perversmo, taip ir po jo, ekonominius santykius siekta gilinti. Jau minėtas 1928 m. „Voldemaro protokolas“, Žalio vertinimu, politiškai Lietuvai nebuvo naudingas – Vokietijos užsienio reikalų ministrui Klaipėdos krašto klausimu suteikta įvairių nuolaidų, o išipareigojimus faktiškai suteikė tik viena pusė. Vieninteliai autoriaus išskiriami pozityvūs Lietuvai nutarimai – tai Vokietijos atsisakymas pakelti muitus būsimojame Prekybos sutartyje ir susitarimas dėl optantų išvykimo.⁶⁶ Taigi, viena iš susitarimo motyvacijų iš Lietuvos pusės buvo ir ekonominė nauda. Iš tiesų, pasirašius Prekybos sutartį 1929 m. Lietuvos prekybos balansas pirmą kartą tapo teigiamu, o palankesnės eksporto sąlygos dar labiau susiejo Lietuvą ekonomiškai su Vokietija.⁶⁷ Tiesa, trečiajame dešimtmetyje galima atrasti diskusijų dėl akivaizdžios ekonominės priklausomybės – 1924 m. didėjant Vokietijos dėmesiui Klaipėdos kraštui, krikščionys demokratai, siūlė ieškoti naujų prekybos galimybių su kitomis valstybėmis – Latvija, Estija ir Suomija.⁶⁸ Vis dėlto, nors svarstymų dėl prekybos nukreipimo į kitas rinkas pasitaikė, sistemingų pastangų nebuvo, arba tokie siūlymai nėra fiksuoti šaltiniuose. Tą patvirtina ir prekybos statistika, liudijanti nuoseklų prekybos su Vokietija augimą iki pat 1930 metų (pav. 1).

Nuo pat Nepriklausomybės atkūrimo Vokietija dominavo Lietuvos užsienio prekyboje – iki 1933 m. prekyba su šia šalimi sudarė apie 50 % visos Lietuvos užsienio prekybos apyvartos.⁶⁹ Nors neomerkantilistiniu požiūriu šį ryšį galima aiškinti palyginti gerais tarpusavio santykiais, ne mažiau reikšmingos buvo ekonominės priežastys. Vokietijos rinka buvo tiek geografiškai artima, tiek ekonomiškai suderinama su Lietuvos ūkio struktūra. Aiškiai matomas liberalistų naudojamas lyginamojo pranašumo argumentas – industrializuotai Vokietijai reikėjo žemės ūkio produktų darbininkų sluoksniui aprūpinti, o Lietuvai, kurioje dominavo žemės ūkio sektorius, buvo būtini įvairūs pramonės gaminiai. Be to, Vokietijos rinka turėjo papildomų pranašumų lyginant, pavyzdžiui, su Didžiosios Britanijos – ten galiojo žemesni kokybės reikalavimai, buvo galimybė eksportuoti mažesniais kiekiais, importo atžvilgiu – pigesnės prekės.⁷⁰ Transportavimo kaštai taip pat buvo ženkliai mažesni. Prie glaudžių ekonominių ryšių prisidėjo ir istoriniai veiksniai – prekybiniai ryšiai su Vokietija

⁶⁵ Dominykas Nasutavičius, *Lietuvos importo politika 1918–1940*, 2016, 36.

⁶⁶ Žalys, Lietuvos diplomatijos istorija, t. 2, d. 2, 187–188.

⁶⁷ Žalys, Lietuvos diplomatijos istorija, t. 1, 391.

⁶⁸ Andrius Grodis, Lietuvos politinių partijų užsienio politikos nuostatos 1920–1926 metais (Vilnius, 2007), 45.

⁶⁹ Cesevičius, 107.

⁷⁰ *Ibid*, 109.

buvo išlikę dar iš prieškarinio laikotarpio.⁷¹ Taigi, prekybos su Vokietija plėtra nuo pat Nepriklausomybės paskelbimo rėmėsi visų pirma ekonomine nauda. Žvelgiant iš neomerkantilistinės perspektyvos, tokia priklausomybė galėtų būti pateisinama tuo, kad karo nuniokotame krašte atkurta ekonomika laikytina pagrindiniu nacionaliniu interesu. Valstybė nuolat susidurdavo su kapitalo stygiumi, o valiutos reikėjo krašto, taip pat ir kariuomenės vystymui – o ją Lietuva galėjo uždirbti eksportuodama žemės ūkio produkciją į Vokietiją. Galiausiai, menką susirūpinimą dėl priklausomybės nuo Vokietijos galima sieti ir su tuo, jog iš šios valstybės tikėtasi paramos konfrontacijoje su Lenkija, kuri buvo laikoma tikrąja egzistencine grėsme. Atsižvelgiant į prekybos pelningumą ir sugebėjimą išspręsti kertinius politinius nesutarimus, net jei ekonominės priklausomybės grėsmės buvo suvokiamos, paskatų keisti įsibėgėjusią prekybos kryptį trečiajame dešimtmetyje valdantieji turėjo nedaug, o Dovas Zaunius, 1938-aisiais reflektuodamas Lietuvos prekybinių santykių raidą, teigia, jog pirmuoju Nepriklausomybės dešimtmečiu „ūkinių su užsieniais santykių tvarkymo mažai yra buvę“, ir kad šie klausimai palikti „laisvam jėgų ir privačių interesų santykiavimui“.⁷²

Vytauto Žalio vertinimu, 1930 m. rugsėjis, kai Vokietija parėmė klaipėdiečių skundą Tautų Sąjungoje, žymėjo esminį lūžį Lietuvos ir Vokietijos santykiuose bei šių santykių suvokime tiek politiniu, tiek visuomeniniu lygmeniu. Šią datą galima laikyti ir momentu, kuomet pradėta suvokti ir ekonominės priklausomybės nuo Vokietijos keliama grėsmė, o ši pokytį iliustruoja ir pirmi konkretūs veiksmai. Visų pirma, toks veiksmas sukėlė didelį visuomenės pasipiktinimą – tiek Klaipėdos Seimelio narių, tiek jau ir Vokietijos atžvilgiu. Kritika jau nebe priklausė nuo laikraščių politinės krypties, o vokiečiai, iki tol laikyti draugiškais partneriais, kaltinti išdavyste.⁷³ Be kilusių bendro pobūdžio diskusijų, aktualu tai, jog aukšto lygmens politikų interviu spaudoje ir privačioje korespondencijoje galima atrasti ir pripažinimo, jog ekonominiai ryšiai su Vokietija riboja Lietuvos manevro laisvę atsinaujinusiame ir paaštrėjusiame konflikte dėl Klaipėdos krašto. Užsienio reikalų ministras Dovas Zaunius, po ištikusios krizės net įteikęs atsistatydinimo raštą Antanui Smetonai (prezidentas prašymo nepasirašė), interviu su žiniasklaidos atstovais užsiminė, jog minėtos Tautų Sąjungos sesijos rugsėį metu teko atsitraukti ir sutikti su kai kuriais Vokietijos reikalavimais, siekiant nerizikuoti „abiejų pusių ekonominiais interesais“⁷⁴. Suprantama, jog ne Vokietijos ekonominiais interesais ministras buvo susirūpinęs. Laiške iš Ženevos Ministrui

⁷¹ Cesevičius, 102.

⁷² Dovas Zaunius, Du Lietuvos užsienio politikos dešimtmečiai, kn. *Lietuva* (Kaunas, 1938), 43.

⁷³ Žalys, *Lietuvos diplomatijos istorija*, t. 2, d. 2, 40.

⁷⁴ Ženevos balansas, Lietuvos aidas, 1930 m. spalio 18 d., 1.

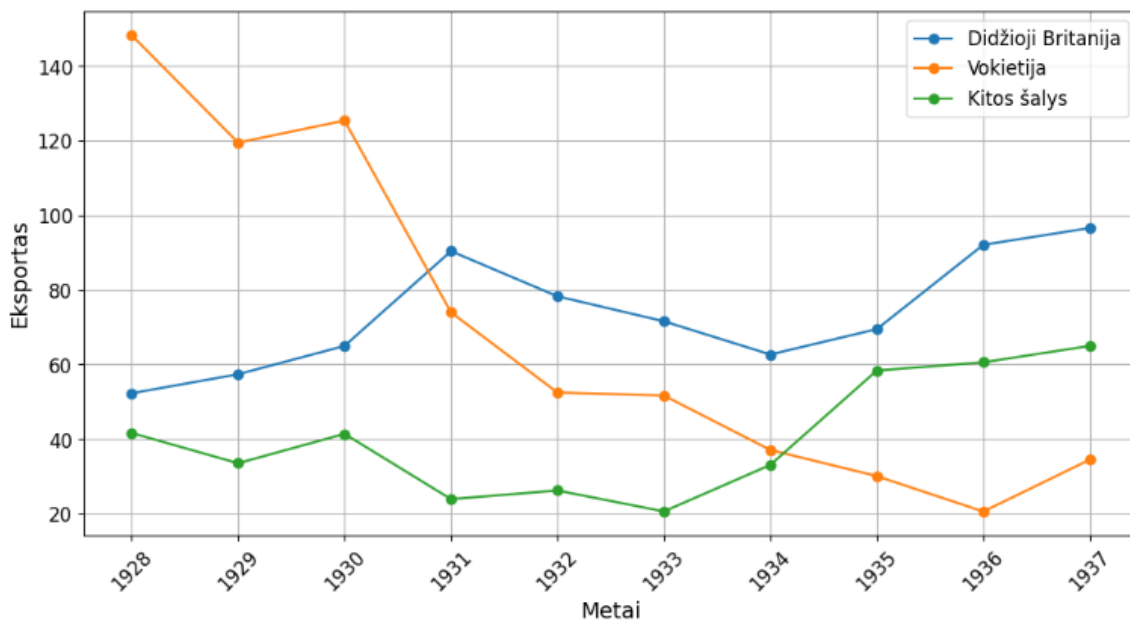
Pirmininkui Juozui Tūbeliui, ministras, tiesa, argumentuodamas už mėginimą susitarti su vokiečiais privačiai, pabrėžė didėjančio konflikto ekonominę žalą – esą rizikuojama ne tik naujomis prekybos galimybėmis Vokietijoje, itin svarbiomis pasaulinės krizės laikotarpiu, bet ir esamomis.⁷⁵ Ekonominės priklausomybės grėsmę tiesiogiai įvardijo Klaipėdos uosto direkcijos narys Ernestas Galvanauskas: „Vokietija šiandien reikalauja už kiekvieną importuotą kiaulę dalelytę Lietuvos Nepriklausomybės. Konfliktas ir kova anksčiau ar vėliau yra neišvengiami“⁷⁶. Pirmasis žingsnis nuo diskusijų prie realaus politikos formavimo lygmens įvyko Tautininkų Sąjungos suvažiavimo 1930 m. spalį metu, kuomet buvo nustatytos užsienio politikos gairės. Pirmu punktu pripažinus, kad nesutarimai dėl Klaipėdos krašto neturi kliudyti dvišaliams santykiams, antrajame konstatuota ekonominės priklausomybės nuo Vokietijos grėsmė politiniams interesams ateityje bei nuspręsta perorientuoti užsienio prekybą į Didžiąją Britaniją.⁷⁷ Įvykis reikšmingas atsižvelgiant į tai, kad po perversmo valdžią perėmusi Tautininkų Sąjunga tapo dominuojančia politine jėga valstybėje, todėl partijos lygmeniu priimti sprendimai faktiškai nulėmė valstybės politikos kryptis. Vienu ankstesnių paskelbtų gairių įgyvendinimo veiksmų galima laikyti Tautininkų Sąjungos Centro valdybos pirmininko, taip pat ir valstybinės maisto produktų eksporto įmonės „Maistas“ direktoriaus J. Lapėno kelionę į Londoną. Vyriausybės narių vieši interviu, tiek susirašinėjimai tarpusavyje ar užsienio politikos gairių pokyčiai tautininkų partijoje būtent 1930 m. rugsėjo-spalio mėnesiais leidžia teigti, jog įvykęs „lūžio momentas“ užsienio politikoje pasireiškė ir ekonominių santykių suvokimo plotmėje.

Ar galima teigti, kad dar 1930 m. buvo pradėtos įgyvendinti priemonės, skirtos prekybos diversifikacijai ir jos nukreipimui politiškai saugesnėmis kryptimis? Šiame skyriuje dėmesys skiriamas valdančiojo sluoksnio suvokimo bei vykusių diskusijų transformacijai. Vis dėlto prekybos statistika taip pat rodo, jog konkretūs pokyčiai ėmė ryškėti nuo 1931 m. Turint omeny, jog ekonominiai santykiai pasižymi inercija, galima nuspėti, jog pokyčiams duomenyse įtakos turi praėjusių metų sprendimai.

⁷⁵ Žalys, t. 2, d. 2, 62.

⁷⁶ *Ibid*, 72.

⁷⁷ *Ibid*, 90-91.

1 Pav. Pirmosios Lietuvos Respublikos eksportas pagal valstybes 1928-1937 metais, mln. Lt. Sudaryta autoriaus.

Šaltinis: Prekybos, pramonės ir amatų rūmų konjunktūrinė ūkio apžvalga.

Diagramoje galima pastebėti, jog 1931 m. eksportas į Vokietiją drastiškai krito (nuo 125,4 iki 74 mln. Lt.), ir reikšmingai išaugo politiškai saugesne Didžiosios Britanijos kryptimi. Reikia pridurti, jog pokyčiai prekybos duomenyse savaime nereiškia, jog juos lėmė Lietuvos politikų sprendimai – prekybą stabdė Didžioji depresija, taip pat ir didėjantis Vokietijos protekcionizmas. Vis dėlto Kazys Sruoga, vardindamas eksporto pokyčių priežastis 1931 m., išskiria ir „Lietuvos siekimą pertvarkyti savo užsienio prekybos struktūrą importo – eksporto kraštų atžvilgiu“.⁷⁸ Eksporto mažėjimas į Vokietiją ir kitas šalis iš tiesų nulemtas ne nuo Lietuvos priklausančių priežasčių, tačiau jo padidėjimas į Didžiąją Britaniją sutampa su Tautininkų užsienio politikos gairėmis ir Lapėno žygiais Londone. Taigi, 1930 m. pakitęs politinių-ekonominių santykių vertinimas dalinai sutapo ir su pokyčiais užsienio prekyboje.

Lietuvos valdančiųjų požiūris į prekybinius santykius su Vokietija iki 1930 m. rudens buvo grindžiamas pragmatiškumu, prioritetizuojant valstybės ekonomikos (at)statymą, išnaudojant geografinį artumą bei rinkų suderinamumą, taip pat laikant Vokietiją bendradarbiauti linkusia valstybe. Neomerkantilizme toks elgesys aiškinamas ekonomikos atstatymą laikant vienu nacionalinio saugumo uždavinių, o praktikoje trukdyti ekonominiams dėsniams valdantieji nesiryžo ir dėl egzistencine grėsme laikyto pavojaus iš Lenkijos. Tačiau 1930 m. rugsėjo–spalio mėnesiais, paaštrėjus Klaipėdos klausimui ir Vokietijai pirmą kartą viešai eskalavus konfliktą tarptautinėje erdvėje, įvykęs lūžis ne tik pakeitė politinio diskurso

⁷⁸ Kazys Sruoga, *Finansai ir ūkis Nepriklausomoje Lietuvoje*, kn. *Lietuva* (Kaunas, 1990), 157.

toną, bet ir inicijavo naują požiūrį į ekonominę priklausomybę kaip į politinę grėsmę. Tai liudija tiek Tautininkų Sąjungos užsienio politikos gairėse pripažintas Vokietijos dominavimo prekyboje pavojus ir įtvirtintas siekis perorientuoti prekybą į Didžiąją Britaniją, tiek aukšto rango politikų pasisakymai bei pirmieji konkretūs žingsniai. Nors prekybos statistikoje ekonominius pokyčius didele dalimi lėmė ir išoriniai veiksniai – Vokietijos suvaržymai ir pasaulinė krizė – faktas, jog siekis pertvarkyti prekybos struktūrą minimas ir to meto šaltiniuose, leidžia teigti, kad 1930 m. ruduo žymi pokytį ne tik užsienio politikos, bet ir ekonominių santykių vertinimo lygmenyje.

3.2. Diplomatinės tarnybos ekonominė veikla

Iki šiol aptarti pokyčiai Lietuvos užsienio politikoje bei ekonominių santykių vertinime rodo pakitusį požiūrį į ekonominės priklausomybės nuo Vokietijos keliamas grėsmes. Neomerkantilistiniu požiūriu, siekdamas sumažinti su ekonomine priklausomybe susijusias grėsmes, valstybės sąmoningai atsisako tam tikrų trumpalaikių ekonominių naudų, kad išlaikytų ekonominę nepriklausomybę, kuri laikoma būtina nacionalinio saugumo sąlyga.⁷⁹ Siekiant patikrinti, ar teoriniai teiginiai atlaiko praktinį iššūkį, šis momentas tampa kertiniu: saugumo sumetimais priimami sprendimai paprastai reikalauja išteklių, kurie turi būti perskirstomi kitų interesų (pavyzdžiui, eksportuotojų pelno) sąskaita. Jei 1930 m. buvo suvokta, kad Vokietijos ekonominiai svertai gali būti panaudoti kaip politinio spaudimo priemonė konflikte dėl Klaipėdos, tuomet seka, kad tolesni valdžios veiksmai siekė mažinti ekonominę priklausomybę, net jeigu ir finansiškai labiau apsimokėtų toliau plėtoti prekybą su Vokietija. Tad kyla klausimas: tokie papildomi kaštai buvo prisiimti, ar, priešingai, Vokietijos rinka buvo išnaudojama maksimaliai, net žinant politinio spaudimo riziką, iki pat 1934 metų ekonominės blokados?

Vyriausybė prekybiniams santykiams valdyti turi daug įrankių – muitai, eksporto subsidijos, manipuliavimas valiuta, vietinio ūkio monopolizavimas. Diplomatinė tarnyba, kaip vykdomosios valdžios dalis, yra vienas iš įrankių, kuriais valstybė gali pasinaudoti siekdama sumažinti ekonominės priklausomybės keliamus pavojus. Viena iš jos veiklos sričių – ekonominė diplomatija – apima naujų rinkų paiešką, informacijos rinkimą, bei prekybos sutarčių sudarymą. Likusi šio skyriaus dalis bus skirta diplomatinės tarnybos veiklos minėtose srityse analizavimui 1926–1936 m. Laikotarpiu. Bus siekiama nustatyti, ar diplomatinį

⁷⁹ David A. Baldwin, *Economic Statecraft* (Princeton: Princeton University Press, 1985), 80.

atstovybių veikloje ir Užsienio reikalų ministerijos organizaciniuose pokyčiuose galima aptikti esminių poslinkių, sutampančių su ekonominių-politinių santykių vertinimo lūžiu 1930 metais. Taip pat bus vertinama, ar šie veiksmai pasižymi tokia apimtimi, kaštais ir tempu, jog būtų galima laikyti, kad ekonominės priklausomybės nuo Vokietijos mažinimo tikslu diplomatinė tarnyba buvo mobilizuota.

3.2.1. 1926-1929 m.

1926–1929 m. laikotarpiu, prekybai su Vokietija didėjant ir besitikint taikaus sprendimo Klaipėdos krašte, Lietuvos ekonominė diplomatija daugiausiai buvo nukreipta ekonominių santykių su Vokietija stiprinimui. Tą labiausiai charakterizuoja dvišalės ekonominės derybos 1927-1928 m., bei konsulatų tinklo plėtra Vokietijoje. Dar 1926 m., buvo atliktos svarbios institucinės pertvarkos – įkurtas ekonomikos departamentas užsienio reikalų ministerijoje. Visgi šie pokyčiai labiau buvo iššaukti siekio prekybiniams santykiams su didžiosiomis valstybėmis, pirmiausiai – Vokietija, vystyti.

3.2.1.1. Užsienio reikalų ministerijos centro veikla

Dar iki perversmo, visi Seimai stengėsi sumažinti užsienio reikalų ministerijos biudžetą ir etatus. Tokia politika, žinoma, atsiliepė ir ekonominės diplomatijos vykdymui – atskiras ekonomikos departamentas panaikintas dar 1923 metais.⁸⁰ 1925 m. Lietuvos užsienio reikalų ministerijoje veikė du departamentai: Politikos-Ekonomikos (vadovavo B. K. Balutis) ir Teisių ir Administracinis, bei laikinasis departamentas Tautų Sąjungai. Ministerijoje taip pat dirbo trys reporteriai, iš kurių vienas – ekonominiams klausimams.⁸¹ Struktūrinis pokytis įvyko 1925 m. gruodžio 21 d., planuojant Užsienio reikalų ministerijos biudžetą, skirta 1 milijonas nepaprastųjų išlaidų ekonominiam skyriui įrengti ir prekybos sutartims ruošti.⁸² Viso ministerijos biudžeto kontekste – beveik 4 milijonai litų – ketvirtadalio skyrimas ekonominiams reikalams, ypač deryboms, yra reikšmingas. Skyrius tais pačiais metais paverstas departamentu – 1926 m. gegužę „Vyriausybės Žinių“ leidinyje pranešta apie kovo mėn. 24 d. Seimo nutarimu tarnautojų skaičiaus ministerijoje papildymą – prisijungė departamento direktorius, juriskonsultas, du referentai ir dvi mašininkės.⁸³ Ekonomikos departamento direktoriumi dar tais pačiais metais pradėjo dirbti Juozas Purickis.⁸⁴ Vis dėlto,

⁸⁰ Veilentienė, 105.

⁸¹ Grigaravičiūtė, *History of Lithuanian Diplomacy*, 48.

⁸² Veilentienė, 106.

⁸³ Vyriausybės Žinios, 1926 m., Nr. 223, 1.

⁸⁴ Gaigalaitė et al., *Lietuvos užsienio reikalų ministrai*, 65.

svarbu įvertinti, kokiai užsienio politikos kryptčiai buvo teikiamas prioritetas skirstant valstybės lėšas ir diplomatų pastangas. Dar Mykolo Sleževičiaus vadovaujamos Vyriausybės laikotarpiu pradėta taupumo politika buvo orientuota į santykių plėtojimą su didžiosiomis valstybėmis. 1926 m. gruodžio 1d. Seime patvirtinti sąmatos pakeitimai, kuriais finansavimas sumažintas visoms pasiuntinybėms, išskyrus SSRS ir konsulatui Niujorke⁸⁵, o 1926-aisiais J. Purickio vestos ekonominės derybos su Sovietų Sąjunga laikomos reikšmingiausiu Ekonomikos departamento direktoriaus darbu.⁸⁶ Po perversmo ši politika iš esmės nepakito – A. Voldemaras toliau tęsė taupumo politiką ir santykių Berlynas–Maskva ašimi plėtimą, įskaitant ekonomines derybas su Vokietija 1927-1928 m. Be to, taupymo tikslais Voldemaro vadovavimo metu Ekonomikos departamentas buvo sujungtas iš pradžių su Politikos⁸⁷, vėliau – su Teisių departamentais.⁸⁸ Taigi, kaip atskiras struktūrinis vienetas su savo direktoriumi Ekonomikos departamentas aptariamam laikotarpiu egzistavo tik 1926 m., o vėliau buvo sujungtas su kitais padaliniais. Dažnai struktūriniai pertvarkymai rodo, jog vadovybės požiūris į departamento reikšmę dar nebuvo galutinai susiformavęs.

Pirmasis mėginimas palengvinti URM bendradarbiavimą su kitomis vidaus institucijomis eksporto skatinimo tikslais, buvo Eksporto komiteto įkūrimas 1929 metais. Komitetas įsteigtas Finansų ministerijoje, jo nariais buvo po atstovą iš Užsienio reikalų, Finansų ir Žemės ūkio ministerijų, taip pat Žemės ūkio rūmų bei Prekybos ir pramonės rūmų Kaune ir Klaipėdoje.⁸⁹ Tarpžinybinis darinys turėjo rūpintis „gaminių markės užsienyje pakėlimu, jų eksporto padidimu ir palengvinimu“, taip pat užsiimti eksporto kontrole bei informuoti visuomenę eksporto klausimais, be to, privalėjo rinktis ne rečiau kaip kartą į mėnesį. Komiteto pavaldumas Finansų ministerijai (vadovavo ir biudžetą tvirtino finansų ministras) indikuoja, jog eksporto iššūkiai pirmaisiai sieti su problemomis šalies viduje – prekių supirkimu ir kokybe, eksportuotojų mokumu. Užsienio reikalų ministerijai labiau teko informacijos tiekėjo vaidmuo. Tačiau 1931 m. žurnale „Tautos ūkis“ publikuotame straipsnyje „Lietuvos eksporto kėlimo klausimai“ atskleidžiama, kad prieš dvejus metus įsteigtas Eksporto komitetas „iki šiol dar neveikė“.⁹⁰ Taip pat ir informacijos apie užsienio rinkas rinkimo

⁸⁵ Veilentienė, 107-108.

⁸⁶ Gaigalaitė et al., *Lietuvos užsienio reikalų ministrai*, 65.

⁸⁷ *Ibid*, 229.

⁸⁸ Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija, *Užsienio reikalų ministerijos žinynas 1929 metams* (Kaunas, 1929), 203.

⁸⁹ Vyriausybės Žinios, 1929 m., Nr. 312, 4.

⁹⁰ Tautos ūkis, 1931 m., Nr. 10, 284-285.

procesas apibūdinamas kaip nesusistemintas ir nepakankamai organizuotas. Taigi, nors iniciatyvų imtasi, tačiau trūko pastangų arba reikiamų išteklių jų įgyvendinimui.

3.2.1.2. Sutartys

1927-1928 m. derybos Vokietija, kurių metu tartasi ir dėl Prekybos sutarties, buvo ilgiausiai užtrukusios bei sudėtingiausios derybos visu 1926-1929 m. laikotarpiu, jose aktyviai dalyvavo ir pats užsienio reikalų ministras. Pasiruošimo procesas prasidėjo dar 1926 m. pradžioje ir užtruko pusantrų metų, iki preliminarinių derybų 1927 m. liepos mėnesį.⁹¹ Lietuvos pusė derybomis siekė palengvinti eksporto sąlygas žemės ūkio produktams į Vokietiją, kuri procesą buvo apsunkinusi įvairiais muitais ir veterinarinėmis kliūtimis. Vokietijos delegacija daugiau kėlė politinius reikalavimus, tokius kaip palengvintos teisės vokiečiams apsigyventi Lietuvoje, vokiečių firmoms veikti Klaipėdos krašte.⁹² Kadangi derybų metu tartasi ir kitais klausimais, vokiečiai dažnai juos įvėldavo ekonominių pokalbių metu, taip už prekybinę sutartį reikalaudami politinių nuolaidų. Deryboms stringant, į jas įsitraukė ir A. Voldemaras, susitikdamas su Vokietijos užsienio reikalų ministru G. Stresemannu 1927 m. spalį ir 1928 m. sausį.⁹³ Tuo metu pasirašytos net penkios, tiesa, su prekyba nesusijusios sutartys, kuriomis Lietuva padarė nuolaidų, besitikint Prekybos sutarties ir Vokietijos paramos konflikte su Lenkija. Deryboms koordinuoti ministerijoje sukurta speciali komisija, o tais pačiais metais sekė dar trys derybų raundai, kuriuose Lietuva vis labiau sutikdavo su politiškai pavojingais Vokietijos reikalavimais leidžiant jos piliečiams laisvai įsikurti Lietuvoje bei palengvinant tranzito sąlygas per Karaliaučį – su šia nuolaida Vyriausybė sutiko net protestuojant Lietuvos eksportuotojams.⁹⁴ Galiausiai, Prekybos sutartis pasirašyta 1928 . spalio 30 d.⁹⁵

Derybų eigoje galima matyti, kad siekiant Prekybos sutarties, taip pat ir paramos kovoje su Lenkijoje, Lietuvos pusė padarė daug politinių nuolaidų Vokietijai, tam tikrais aspektais susilpnindama ir savo pozicijas Klaipėdos krašte. Derybos buvo ilgos ir sudėtingos – be Voldemaro-Stresemann susitikimų įvyko dar 4 raundai, o Vokietija diskusijas dėl prekybinių ir tranzito klausimų dažnai siedavo su politiniais reikalavimais. Nors pasirašyta sutartis pagyvino dvišalius ekonominius santykius – eksporto dalis, tenkanti Vokietijai, nuo 51,5% 1927 m. pakilo iki 59,4% 1929 m.⁹⁶ – tai buvo padaryta politinių interesų Klaipėdoje sąskaita.

⁹¹ Daščioras, 93.

⁹² *Ibid*, 95.

⁹³ Daščioras, 98-99.

⁹⁴ *Ibid*, 103-104.

⁹⁵ URM žinynas, 1929, 193.

⁹⁶ Žalys, t. 1, 391.

Iš viso 1926–1929 m. pasirašyti 6 Prekybos sutarimai (su Austrija, Kanada, Italija, Prancūzija, Vokietija ir Vengrija) ir 4 laikinosios prekybos sutartys (su Belgija, SSRS, Suomija, Vengrija)⁹⁷.

3.2.1.3. Atstovybės ir konsulatai

1927–1929 m. laikotarpis pasižymėjo reikšmingais pokyčiais Lietuvos konsulinio atstovavimo srityje. Tai buvo reorganizacijos metas, kuomet mažesnėse valstybėse atstovybės buvo uždaromos, o kitur, ypač Vokietijoje, konsulinis tinklas buvo aktyviai plečiamas. Nors kai kurie garbės konsulai prisidėjo vystant prekybinius vokiečių-lietuvių santykius, dauguma vykdė konsulines funkcijas. Amžininkų vertinimuose, konsulų veikla šiuo ir ankstesniu laikotarpiu ekonomine srityje nebuvo laikoma efektyvia.

1926 m. sausio mėn. Lietuva turėjo 9 atstovybes ir 4 pasiuntinybes užsienyje. Taip pat veikė 7 konsulatai, 3 vicekonsulatai bei 4 garbės konsulatai.⁹⁸ Kadangi sprendimą atidaryti atstovybę ar pasiuntinybę dažniausiai lemia politiniai santykiai, be to, viso tarpukario metu bendras jų skaičius menkai pakito, prasmingiau yra apžvelgti Lietuvos konsulatų tinklą, kadangi jų atidarymo priežastys, be kitų, dažnai yra ir ekonominės. Po 1926 m. perversmo, konsularinis tinklas iš pradžių paliestas nebuvo – tiek karjeros, tiek garbės konsulai išliko tie patys. Buvo tęsta iniciatyva plėsti konsulatus – 1927 m. atidaryti Garbės konsulatai Stokholme, Tel Avive, Liuksemburge ir karjeros konsulatas San Paule⁹⁹. Tačiau 1928 naujų konsulatų steigimas buvo sustabdytas (tais metais nei vienas konsulatas nebuvo atidarytas), ir nuspręsta atstovavimą plėsti ne į naujas valstybes, o Vokietijoje – tai siejama su siekimu pagerinti santykius su Vokietija¹⁰⁰. Pasirašius Konsularinę sutartį 1928 m. spalio 30 d., 1929 m. pradžioje Vokietijoje atidaryti 6 garbės konsulatai ir Generalinis Garbės Konsulatas Berlyne.¹⁰¹

1929 m. atidaryta daugiausiai (14) konsulatų.¹⁰² Tačiau, tai, kad net 7 iš jų – Vokietijoje – parodo tuometinį vyravusį dėmesį šiai valstybei. Nors kiti 7 garbės konsulatai, atidaryti kitose šalyse, yra reikšmingi, dalis jų įkurti lėšų taupymo tikslais, jais keičiant uždarytas atstovybes

⁹⁷ URM žinynas, 1929, 185–193.

⁹⁸ Grigaravičiūtė, *History of Lithuanian Diplomacy*, 61.

⁹⁹ Grigaravičiūtė, Concept of creation and development of the network of Lithuanian consulates and its implementation in 1919–1940, kn. *Vēsture: avoti un cilvēki. Humanitārās fakultātes XXIII starptautisko zinātnisko lasījumu materiāli. Vēsture XVII = Proceedings of the 23rd International Scientific Readings of the Faculty of Humanities. History XVII* (Daugpilis: Saule, 2014), 102.

¹⁰⁰ *Ibid*, 104.

¹⁰¹ *Ibid*, 102.

¹⁰² *Ibid*, 104.

Ženevoje, Prahoje, Stokholme ir Helsinkyje.¹⁰³ Sandra Grigaravičiūtė 1927-1929 m. laikotarpį laiko antru reorganizacijos periodu, kuomet, tęsiant Mykolo Sleževičiaus taupymo politiką, paliekant atstovybes tik didžiosiose valstybėse, atstovybės mažesnėse šalyse buvo uždaromos, jų funkcijas dalinai perduodant naujai steigiamiems garbės konsulatams.¹⁰⁴ Taigi, didžiąja dalimi, konsulinis tinklas šiuo laikotarpiu buvo plečiamas Vokietijoje. Anot L. Mikalkėnaitės, dauguma konsulatų Vokietijoje įsteigti ekonominiais sumetimais, paminimos garbės konsulų Liubeke ir Berlyne iniciatyvos.¹⁰⁵

Konsulų veiklą ekonominėje srityje aptariamam laikotarpiu vėliau komentavo Lietuvos ekonomistai ir valdininkai, siūlydami būdus eksportui skatinti. 1931 m. sausio mėn. „Tautos ūkyje“ Dr. P. Meškauskas straipsnyje „Eksporto kelimo metodai“, kalbėdamas apie Lietuvos eksporto problemas, būdus joms spręsti ir kitų valstybių pavyzdžius, kritikuoja diplomatinės tarnybos, būtent konsulatų darbą, esą jie ekonomiką matydavo kaip „antraeilį dalyką ir pasitenkindavo siuntimu pranešimų apie bendrą to krašto ūkio būklę, kurie praktiškos vertės neturėjo“.¹⁰⁶ Taip pat dr. Meškauskas pastebi, jog konsulai nėra pakankamai informuoti apie Lietuvos ekonominę situaciją, o kaip išeitį tam spręsti siūlo organizuoti konsulų keliones į Lietuvą susitikimams su vietos eksportuotojais – galima spręsti, jog tokių kelionių iki tol organizuojama nebuvo. Stasys Kuzminskas, 1931 m. pradėjęs eiti Ekonomikos departamento direktoriaus pareigas, siūlo panašias priemones konsulų darbui efektyvinti – siųsti jiems pranešimus apie Lietuvos ekonomiką, įpareigoti kartą per tam tikrą laikotarpį apsilankyti Lietuvoje, o kontrolei, siekiant patikrinti, ar konsulai „pakankamai nusivokia Lietuvos ekonominiuose reikaluose“, kartais liepti parašyti „referatus atskirais Lietuvos ūkio klausimais“.¹⁰⁷ Iš amžininkų vertinimų matyti, kad konsulatų veikla ekonominiais klausimais buvo fragmentiška.

1926-1929 m. Lietuvos diplomatinė tarnyba buvo sutelkta santykių reguliavimui su didžiosiomis kaimynėmis, ypač su Vokietija. Ši kryptis atspindi ir ekonominės diplomatijos plotmėje – svarbiausias darbas buvo Prekybos derybos, su pertraukomis trukusios beveik dvejus metus. Iš jų eigos ir rezultatų galima spręsti, jog Vokietija laikyta pagrindine prekybos partnere, o ekonominius santykius, net ir darant politinių nuolaidų, siekta dar labiau išplėsti.

¹⁰³ Gaigalaitė et al., *Lietuvos užsienio reikalų ministrai*, 229.

¹⁰⁴ Sandra Grigaravičiūtė, *History of Lithuanian Diplomacy*, 55.

¹⁰⁵ Mikalkėnaitė, 55–57.

¹⁰⁶ Tautos ūkis, 1931, nr. 12, 8-12.

¹⁰⁷ 1931 m. rugsėjo mėn. 21 d. St. Kuziminsko atmintinė „Užsienio reikalų ministerijos Ekonominio Departamento darbuotės organizavimo bei praplėtimo reikalai“// LCVA, f. 383, ap. 9, t. 1, b. 189, p. 25-30.

Ekonomikos departamento darbo ir struktūros organizavimas taip pat nebuvo pastovus. Prasidėjusi konsulinio tinklo sklaida buvo nukreipta į Vokietiją – 1929 m. iš 14 atidarytų konsulatų – net pusė iš įsteigta šioje valstybėje. Iš vėlesnių straipsnių ir iniciatyvų galima spręsti, jog šiuo laikotarpiu karjeros ir garbės konsulų veikloje ekonominiai klausimai užėmė antraeilį vaidmenį. Taigi, aptariamam laikotarpiu reikšmingų pastangų mažinti ekonominei priklausomybei nuo Vokietijos diplomatinėje tarnyboje nebuvo, greičiau priešingai – prekybinius santykius su kaimyne stengtasi plėsti, o diplomatų ekonominė veikla stokojo sistemingumo.

3.2.2. 1930-1933 m.

Laikotarpis nuo grėsmės suvokimo ir pripažinimo iki jos realizavimosi yra lemiamas, norint patikrinti neomerkantilizmo prielaidą dėl politinių ir ekonominių interesų dinamikos. Ar tuo metu, kai ekonominės priklausomybės grėsmė jau buvo suvokta, tačiau prekyba su Vokietija dar nebuvo suvaržyta, buvo imtasi mobilizacinio pobūdžio priemonių diplomatinėje tarnyboje, siekiant išplėsti eksportą į kitas šalis?

3.2.2.1. Užsienio reikalų ministerijos centro veikla

1930–1933 metais Užsienio reikalų ministerijoje buvo įgyvendinti reikšmingi pokyčiai, siekiant gerinti ekonominės diplomatijos kokybę. Daugiausia pokyčių vyko Ekonomikos departamento lygmeniu ir buvo inicijuoti paties departamento. Svarbiausios veiklos sritys buvo URM bendradarbiavimo išplėtimas su kitomis su eksportu susijusiomis institucijomis ir informacijos apie eksporto galimybes sklaida Lietuvoje.

Pirmieji pasiūlymai atnaujinti ir padaryti Ekonominio departamento darbą efektyvesniu pasirodė 1931 rugsėjo mėn. direktoriaus Stasio Kuzminsko atmintinėje užsienio reikalų ministrui. Visų pirma, įvardijamos dvi pagrindinės departamento funkcijos. Pirmoji – kurti ir prižiūrėti ekonominius santykius su kitomis valstybėmis – sudaryti prekybines sutartis, dalyvauti konferencijose bei šalinti prekybines kliūtis. Antroji – rinkti bei laikyti ekonominę informaciją, bendradarbiaujant su atstovybėmis užsienyje ir vietos institucijomis, platinti ją visuomenei.¹⁰⁸ Toliau direktorius pateikia būdų, kaip šias funkcijas būtų galima vykdyti efektyviau. Be paminėtų pasiūlymų, susijusių su konsulatų ekonomine veikla, Kuzminskas įvardija poreikį glaudžiau bendradarbiauti su kitomis ministerijomis, kadangi eksporto

¹⁰⁸ 1931 m. rugsėjo mėn. 21 d. St. Kuzminsko atmintinė „Užsienio reikalų ministerijos Ekonominio Departamento darbuotės organizavimo bei praplėtimo reikalu“// LCVA, f. 383, ap. 9, t. 1, b. 189, l. 25-30.

problemos dažnai yra „tarpžinybinio pobūdžio“. Kaip buvo pažymėta, 1929 m. įkurtas Eksporto komitetas taip ir nepradėjo veikti, o direktoriaus žodžiais, dabartiniai klausimai sprendžiami neorganizuotai, „pripuolamais posėdžiais“¹⁰⁹. Todėl reikalinga įsteigti Užsienio prekybos komisiją, kuri veiktų nuolat, ir kurią sudarytų atstovai iš Užsienio reikalų ir Finansų ministerijų, Prekybos ir pramonės rūmų, Žemės ūkio rūmų. Taip pat departamentas turėtų nuolat siųsti pranešimus atstovybėms ir konsulatams apie Lietuvos ūkio situaciją, siekiant užtikrinti konsulų informuotumą. Taip pat, be diplomatų užsienyje, departamentas pats turėtų rinkti medžiagą apie kitų šalių ekonomiką, vesti statistiką ir visus šaltinius laikyti taip, kad esant reikalui, informaciją visada būtų naujausia ir prieinama. Atskiras dėmesys skiriamas informacijos sklaidai – esą iki šiol konsulai žinias apie eksporto galimybes siunčia departamentui, šis – prekybos rūmams arba kooperatyvų sąjungoms, ir dažnai informacija pasiekia interesus per vėlai, todėl eksportuotojams apie galimybes reikia pranešti spaudoje. Tam reikalui Kuzminskas siūlo išsipirkti kartą į savaitę po lapą „Lietuvos Aide“, kuriame būtų skelbiami aktualūs iš atstovybių ir konsulatų atėję pranešimai. Su „Tautos ūkio“ redakcija jau susitarta – kas mėnesiniame žurnale atsiras visas departamento redaguojamas skyrius su aktualia informacija eksportuotojams.

Nors ministro atsako į pasiūlymus atrasti nepavyko, jų praktinį įgyvendinimą galima pastebėti vėlesniuose dokumentuose ir spaudoje. „Tautos ūkyje“ išspausdintame interviu su Užsienio prekybos komisijos pirmininku, Finansų ministerijos Prekybos departamento direktoriumi J. Norkaičiu užsimenama, jog komisija darbą pradėjo 1932 m. pabaigoje, jos sudėtis atitinka Kuzminsko projektą.¹¹⁰ Komisijos užduotis buvo įgyvendinti įvestą licencijų režimą, kuriuo už kiekvieną didesnę užsakymą iš užsienio valstybių buvo reikalaujama atlikti panašios vertės pirkimą Lietuvoje, taip kompensuojant iš šalies išvežamą valiutą. URM atstovu komisijoje paskirtas Ekonominio departamento direktorius – jo padalinys, kartu su diplomatais atstovybėse ir konsulatuose vykdė tokių kompensacinių susitarimų derybas. Departamentas galimybes susitarimams ypač išnaudojo vykdant valstybinius užsakymus. Krašto apsaugos ministerijai tarantis pirkti ginkluotės iš Italijos už 8 mln. litų, departamentas atvykusiai italų firmai pateikė reikalavimą sudaryti tokios vertės kompensacinį susitarimą sviestui ir kiaulienai.¹¹¹ Taigi, įsteigta Komisija palengvino Ekonomikos departamento bendradarbiavimą su kitomis vidaus įstaigomis ieškant galimybių eksportui.

¹⁰⁹ 1931 m. rugsėjo mėn. 21 d. St. Kuzminsko atmintinė „Užsienio reikalų ministerijos Ekonominio Departamento darbuotės organizavimo bei praplėtimo reikalai“ // LCVA, f. 383, ap. 9, t. 1, b. 189, l. 26.

¹¹⁰ „Ką dirba užsienių prekybos komisija?“, Tautos ūkis, 1933 m., Nr. 3, 71-72.

¹¹¹ Ekonominio departamento pro memoria. 1933 rugsėjo 30 d. // LCVA, f. 383, ap. 9, t. 1, b. 151., l. 216.

Imtasi žingsnių informuojant diplomatus užsienyje ir eksportuotojus apie Ekonomikos departamento darbus ir šalies ūkio situaciją. 1930 m. pradėti leisti Ekonominio departamento pranešimai su informacija apie užsienio rinkas, prekybos duomenimis, skirti kitoms institucijoms ir diplomatams užsienyje.¹¹² 1932 m. pranešimai pradėti leisti kas savaitę.¹¹³ Leidinyje aprašyti kitų valstybių ekonominiai santykiai, departamento veikla, derybų eiga, muitų pakeitimai. Biuletenyje pakankamai smulkiai aprašomos prekybos galimybės kitose šalyse, pavyzdžiui, 1931 m. vasario 26 d. numeryje, skyriuje „Plėsim ekonominius santykius su Skandinavija“, rašoma, jog į šias šalis galima parduoti bulvių, dobilų sėklų, sėmenų aliejaus, aprašomos prekybos tradicijos – ten vyrauja „didelis skandinavų atsargumas ir rezervuotumas“.¹¹⁴ Dovas Zaunius, ministerijos vadovas, taip skyrė papildomo dėmesio departamento veiklai. 1933 m. pradžioje kiekvieną savaitę ministrui pradėti siųsti atskiri pranešimai, kuriuose aprašyti pagrindiniai einamieji departamento darbai.¹¹⁵

Ekonominės naujienos pradėtos skleisti ir spaudoje. Nuo 1931 m. lapkričio mėn. „Tautos ūkyje“ pradėtas leisti departamento kuriojamas skyrius „Konsuliarinės tarnybos informacija užsienių prekybai“.¹¹⁶ Skyriuje, be bendros ekonominės informacijos, pateikiama kitų valstybių užsienio prekybos statistika, muitų ir kontingentų naujienos, žemės ūkio produktų kainos. Dažnai konsulatų iniciatyva yra vardijamos naujos eksporto galimybės, pavyzdžiui, skyrelyje „Rinka Lietuvos kumpiams ir paukštienai. Ciurichas“ pateikti dabartiniai didžiausi šių produktų eksportuotojai į Šveicariją, nurodomos ir sąlygos, konkrečios įmonės, kurios teiravosi importu iš Lietuvos.¹¹⁷ Naujienos laikraštyje atsidurdavo iš visų kraštų, kuriuose buvo atidarytos atstovybės ar konsulatai. Be to, žurnale buvo pateikiamos ir Ekonomikos departamente atliktų rinkos tyrimų išvados. Straipsnyje „Eksportuokime – eksportas pareiga“ teigiama, kad nors Lietuvos eksporte dominuoja žemės ūkio produktai, yra būdų užsienyje parduoti ir lietuviškų pramonės gaminių. Tokią galimybę galėtų išnaudoti alaus bravorai, odos, tabako ir sėmenų aliejaus fabrikai – ir čia pat pateikiamos didžiausios alaus importuotojos Europoje.¹¹⁸ Tuo pat metu kas savaitę „Lietuvos Aide“ pradėtas leisti ir

¹¹² URM Ekonominio departamento pranešimai // LCVA, f. 383, ap. 9, t. 1, b. 151.

¹¹³ Ekonominio departamento kas savaitiniai pranešimai. 1932 m. rugpjūčio 17 d. // LVCA, f. 383, ap. 9, t. 1, b. 152, l. 103.

¹¹⁴ LVCA, f. 383, ap. 9, t. 1, b. 151, l. 139-140.

¹¹⁵ Ekonomikos departamento pranešimas Užsienio reikalų ministrui „Kas buvo padaryta Lietuvos eksporto plėtimo reikalais nuo š. m. kovo mėn. 27 d“. 1933 balandžio 5 d. // LVCA, f. 383, ap. 9, t. 1, b. 189, l. 92-93.

¹¹⁶ Tautos ūkis, 1931 m., Nr. 11. l. 339-344.

¹¹⁷ *Ibid*, l. 341.

¹¹⁸ Tautos ūkis, 1931 m. Nr. 12, l. 368.

ekonominės kronikos lapas.¹¹⁹ Taigi, tiek konsulatai, tiek departamentas šiuo laikotarpiu pradėjo aktyviai pateikti visą įmanomą informaciją apie eksporto galimybes.

Ar galima pastebėti padidėjusį darbo krūvį ir tempą departamento korespondencijoje? Nuo 1932 m. antros pusės iki 1933 m. laiškuose pradedama raginti konsulatus greičiau atlikti pavestas ekonomines užduotis, vis dažniau minima ekonominių problemų svarba. Pasiuntinybei Buenos Airės 1932 m. rašoma, kad Prekybos sutarčių sudarymas su Brazilija ir Argentina yra „labai skubus ir svarbus reikalas“, kurį prašoma prioritetizuoti ir užtikrinti, kad jos būtų pasirašytos dar tais pačiais metais.¹²⁰ 1932 m. pabaigoje Kuzminsko pro memoria teisių-administracijos departamentui prašoma papildomo etato – mat „ekonomikos departamento darbas kaskart vis daugiau komplikuojasi“. Reikia ne tik ruošti ekonominėms deryboms, bet ir padaugėjo kreipimūsi iš įmonių ir užsienio atstovybių, taip pat reikia dažniau informuoti atstovybes užsienyje.¹²¹ Eksporto organizacijos taip pat pradėjo kreiptis tiesiai į departamentą su prašymais palengvinti prekybos sąlygas – 1933 m. gegužę „Pienocentras“ prašė imtis „skubių žygių“, kad Belgija išduotų eksporto licencijas sviestui,¹²² o Prekybos ir pramonės rūmų laiške prašoma sudaryti kompensacinį susitarimą su Graikija.¹²³

Padidėjo užsienio reikalų ministro Dovo Zauniaus įsitraukimas ekonominiuose klausimuose. 1932 m. laiške susisiekiama ministrui, bėgių pirkimo už 6 mln. litų reikalų, Zaunius prašo svarstyti Anglijos firmas, kadangi labai svarbu, jog anglai nemažintų kiaulių importo iš Lietuvos. Kitu atveju šalis bus privesta prie „ekonominės katastrofos“.¹²⁴ Dažnai ministras tiesiogiai bendravo su pasiuntiniais užsienyje. Įgaliotajam ministrui Prancūzijoje P. Klimui prieštaraujant Kuzminsko instrukcijoms vykti į Belgiją derėtis dėl naujų kontingentų, ateina Zauniaus telegrama „Nesutinkame. Vykite Belgijon kalbėtis su Vyriausybe.“¹²⁵ Taip pat dėl kompensacinių susitarimų, ypač su kitų šalių atstovais Kaune, ministras tarėsi tiesiogiai.¹²⁶ 1933 m. vasarą Zaunius išvyko į tarptautinę konferenciją ekonomikos klausimais Anglijoje,

¹¹⁹ URM aplinkraštis // LVCA, f. 664, ap. 1, b. 1, l. 11.

¹²⁰ S. Kuzminsko laiškas Lietuvos Pasiuntinybei Buenos Airės. 1932 m. rugpjūčio 19 d. // LVCA, f. 383, ap. 1, b. 19, l. 181.

¹²¹ Ekonomikos departamento pro memoria teisių-administracijos departamentui. 1932 m. gruodžio 29 d. // LCVA, f. 383, ap. 9, t. 1, b. 189, l. 10-11.

¹²² Pienocentro laiškas Ekonomikos departamentui. 1933 m. gegužės 19 d. // LCVA, f. 383, ap. 9, t. 1, b. 22, l. 759.

¹²³ Prekybos ir pramonės rūmų laiškas ekonomikos departamentui. 1933 m. balandžio 20 d. // LCVA, f. 383, ap. 9, t. 1, b. 58, l. 793.

¹²⁴ D. Zauniaus laiškas susisiekiama ministrui. 1932 m. gegužės 21 d. // LCVA, f. 383, ap. 9, t. 1, b. 21, l. 198.

¹²⁵ D. Zauniaus telegrama pasiuntinybei Prancūzijoje. 1933 m. balandžio 5 d. // LCVA, f. 383, ap. 9, t. 1, b. 22, l. 733.

¹²⁶ D. Zauniaus pro memoria. Pasikalbėjimas su danų atstovu p. Duurloo dėl naujo ekonominio susitarimo, 1933 m. rugsėjo 9 d. // LCVA, f. 383, ap. 9, t. 1, b. 58, l. 380.

kur praleido tris savaites, siekdamas pradėti ekonomines derybas su vietos valdininkais. Atsižvelgiant į ministro darbotvarkės intensyvumą, vizito trukmė rodo ekonominiams klausimams teiktą prioritetą.

3.2.2.2. Sutartys

Svarbi ekonominės diplomatijos aptariamam laikotarpiu veiklos sritis buvo Prekybos sutarčių derybos ir rengimas. S. Kuzminskas, prašydamas įvesti dar vieną etatą departamente, mini, jog įsigalėjus protekcionizmui prekybos sutartys tapo nebe trafaretinės (didžiausio palankumo), o su kiekviena šalimi skirtingos, kompensacinės. Vienu metu departamente ruošiasi sutarčiai su Anglija, Ispanija, Šveicarija ir Austrija, be to, ruošiasi sutarčių su Latvija ir Estija revizijai¹²⁷. 1931 m. pasirašytos dvi (su Estija ir Rumunija), 1932 m. – keturios (su Prancūzija, Portugalija, Suomija, Brazilija), 1933 m. – viena (su Latvija) prekybos sutartis.¹²⁸

Prekyba su Didžiąja Britanija turėjo didelės svarbos mažinant priklausomybę nuo Vokietijos, kadangi jos rinka buvo imli žemės ūkio produktams – ten keliavo visas Lietuvoje auginamas bekonas bei trečdalis sviesto.¹²⁹ Visgi 1932 m. ir Anglija perėjo prie protekcionistinės prekybos politikos, taigi, dar tais pačiais metais mėginta pradėti derybas dėl Prekybos sutarties. Nors derybas norėta pradėti kuo anksčiau, tam kliūčių darė ginčai Tautų Sąjungoje su Klaipėdos vokiečiais ir nesutarimai su anglų firmomis dėl prekių gabenimo. Tačiau net ir pradėjus derybas, paaiškėjo, kad britai taip paprastai savo rinkų neatvers – už suteikiamus kontingentus lietuviškoms prekėms reikalauta lyginti prekybos balansą, kuris tuo metu buvo nepalankus Didžiajai Britanijai. 1932 m. lapkričio Lietuvos atstovas V. Sidzikauskas, mainais už bekono eksportą, pažadėjo, jog Lietuva rinksis anglų firmas automatinį telefonų gamybą.¹³⁰ Lietuvos pusė visus 1933 metus mėgino pradėti derybas – į Londoną buvo nuvykęs, ir ministras, teikti memorandumai, o siekiant išlyginti balansą firmos ir viešosios įstaigos spaustos daryti pirkimus iš anglų įmonių, net ir joms būnant daug brangesnėmis už vokiškas prekes.¹³¹ Anglams toliau mažinant bekono kontingentus, ir nepavykstant tęsti derybų, ministerijoje sudaryta speciali tam reikalui komisija, kurios posėdžiai vyko nuolat, be to, organizuoti pasitarimai su didžiosiomis eksporto bendrovėmis „Maistu“, „Pienocentru“ ir „Lietūkiu“. Derybų delegacijai vadovauti buvo atšauktas net įg. ministras Vašingtone B. K.

¹²⁷ LCVA, f. 383, ap. 9, t. 1, b. 189, l. 10-11.

¹²⁸ Dailidė, Pranas. *Lietuvos sutartys su svetimomis valstybėmis = Recueil des traités conclus par la Lithuanie avec les pays étrangers. t. 2, 1929-1939* (Kaunas: Užsienio reikalų ministerija, 1939), 685-705.

¹²⁹ Gaigalaitė, *Anglijos kapitalas ir Lietuva*, 99.

¹³⁰ *Ibid*, 100.

¹³¹ *Ibid*, 104.

Balutis.¹³² Tačiau nors deryboms ir buvo skirti didelės pastangos, abiem pusėms nenusileidžiant nuo savo reikalavimų, jos buvo pratęstos jau 1934 m., Lietuvos ekonomikai atsidūrus dar sudėtingesnėje situacijoje. Taigi, pirmieji bandymai pradėti derybas su Didžiąja Britanija įvyko dar 1932 metais, o joms dėmesį skyrė tiek pats ministras, tiek kiti aukščiausio lygio diplomatai. Be įprastinės delegacijos, taip pat sudaryta atskira komisija bei bendradarbiauta su vietos eksportuotojais.

Greta Prekybos sutarčių, apimančių platesnes mainų sąlygas, derybų objektu tapo ir smulkesnės apimties kompensaciniai susitarimai. Įsigalėjant protekcionizmui, diplomatinė tarnyba nukreipta tokių susitarimų vykdymui. Tiesa, nauja praktika pasitelkta negausiai. 1933 m. pabaigoje Lietuva tokias kompensacines sutartis turėjo sudariusi su Čekoslovakija, Austrija ir Danija.¹³³

3.2.2.3. Ekonominė diplomatija Vokietijos atžvilgiu

Nors 1930 m. žymi politinį lūžį, vienareikšmiškai tvirtinti, kad nuo tada ekonominės diplomatijos veikloje Vokietija pradėta ignoruoti, būtų sudėtinga. Eksporto galimybės didžiojoje kaimynėje ir toliau buvo ieškomos ir platinamos – informacija apie rinkas išliko „Tautos ūkyje“, o Ekonomikos departamento pranešimuose 1931 metais Vokietijai paskirti bent 1-2 skyriai, taip pat pateikiamas platus importuotojų sąrašas.¹³⁴ 1931 m. Vokietijai pradėjus kelti muitus, atstovybė Berlyne „ėmėsi žygių“ šiems sumažinti, į ką, Vokietijos URM ekonominio skyriaus vedėjas atsakė, jog muitai galėtų būti sumažinti už politines koncesijas.¹³⁵ 1932 m. rugsėjį dvišaliams santykiams aštrėjant, surengtas Vyriausybės pasitarimas pas Ministrą Pirmininką, skirtas aptarti didėjančiam Vokietijos protekcionizmui. Tiesa, tuo metu Vokietijoje importo muitai pakelti ne tik Lietuvai. Vis dėlto, susitikimo metu, siekiant išsaugoti eksportą, priimtas sprendimas kuo greičiau pradėti ekonomines derybas su pačia Vokietija.¹³⁶ 1933 m. balandį „Tautos ūkyje“ pranešama, kad šalies žinybos įtemptai rengiasi deryboms su Didžiąja Britanija ir Vokietija.¹³⁷ Su pastarąja jau kitą mėnesį buvo pradėtos ekonominės derybos, jose Lietuvai vadovavo pats D. Zaunius. Derybų metu ministras išreiškė viltį, jog derybos bus „vaisingos abiems šalims padėdamos plėsti, artinti ekonominį bendradarbiavimą

¹³² Gaigalaitė, *Anglijos kapitalas ir Lietuva*, 105.

¹³³ Tautos ūkis, 1933 m., Nr. 11, p. 311.

¹³⁴ URM Ekonomikos departamento pranešimai, Nr. 6. 1931 02 26.

¹³⁵ Atstovybės Berlyne pasiuntinio pavaduotojo L. Dymšos laiškas D. Zauniui. 1931 m. rugsėjo 29 d. // LCVA, f. 383, ap. 9, t. 1, b. 205, l. 18-19.

¹³⁶ LCVA, f. 383, ap. 9, t. 1, b. 152, l. 73.

¹³⁷ Tautos ūkis, 1933 m., Nr. 4, p. 125.

ir gilinti vienų kitais pasitikėjimą“.¹³⁸ Oficiali derybų priežastis buvusi Prekybos sutarties, kurios terminas turėjo baigtis 1934 m., pratęsimas, tačiau lietuvių pusė taip pat tikėjosi išsiderėti geresnes žemės ūkio gaminių eksporto ir tranzito per Vokietiją sąlygas. Tiek informacijos rinkimas ir jos sklaida, tiek derybos rodo, jog ekonominius ryšius su Vokietija buvo stengtasi išlaikyti.

3.2.2.4. Atstovybės ir konsulatai

1930-1933 m. diplomatinėje tarnyboje ryškiausiai buvo transformuotas konsulatų tinklas ir jų darbo pobūdis. Per šį laikotarpį plačioje geografijoje įsteigtas reikšmingas skaičius garbės konsulatų; be to, jų darbas susistemintas ir orientuotas į ekonominių interesų plėtimą.

Jau minėtame Kuzminsko laiške ministrui su pasiūlymais dėl departamento veiklos, pažymima, kad konsulatams ir pasiuntinybėms neseniai buvo išsiųsti trys aplinkraščiai su naujais nurodymais dėl ekonominės veiklos. Šiuos aplinkraščius surasti archyve pavyko, tiesa, visi jie buvo be datos, tačiau galima daryti prielaidą, jog jie buvo išsiųsti panašiu metu, kaip ir Kuzminsko laiškas ministrui 1931 m. rugsėjį. Pirmajame aplinkraštyje nurodoma, kad visi valstybių konsulatai ir pasiuntinybės privalo kas pusę metų siųsti ataskaitas apie tų šalių ekonominę būklę. Taip pat pateikiama išsami instrukcija dėl ataskaitos turinio ir formos (tikriausiai todėl, kad iki tol siųsta informacija buvusi neišsami ir per daug bendra – tą mini Kuzminskas ir laiške ministrui). Nuo šiol nurodoma, jog ataskaitose, atskirais skyriais, turi būti apžvelgta gamyba (plėtra ir paramos formos), eksportas, importas, prekybos balansas (su įžvalgomis: priežastys, pasekmės), prekybos sutartys, valstybės finansai, darbo rinka ir kitos sritys. Atskirai pabrėžiama, jog nei vieno punkto negalima praleisti, be to, orientotis į naujienas, aktualias Lietuvos ūkiui. Taip pat turi būti pateikti ne tik faktai, bet ir jų vertinimai, įžvalgos apie galimas tendencijas ateityje.¹³⁹ Antruoju aplinkraščiu visi valstybių konsulatai ir pasiuntinybės kas mėnesį įpareigojami siųsti 28 išvardintų prekių importo statistiką, nurodant tiek kiekius, tiek jų kilmės šalis.¹⁴⁰ Trečiasis aplinkraštis, siųstas pasiuntinybėms Vokietijoje, Latvijoje, Didžiojoje Britanijoje, Belgijoje, Švedijoje ir Danijoje, įpareigoja kas savaitę siųsti tam tikrų produktų rinkos apžvalgas, kainų pokyčius ir prognozes. Kiekvienai šaliai produktai išvardinti pagal egzistuojančias rinkas Lietuvos prekėms.¹⁴¹ Taip pat buvo paprašyta siųsti užsienio valstybėse leidžiamus nemokamus ekonominius leidinius.

¹³⁸ Tautos ūkis, 1933 m., Nr. 5, p. 155.

¹³⁹ Ekonomikos departamento aplinkraštis Nr. 1 // LCVA, f. 383, ap. 9, t. 1, b. 189, l. 30-32.

¹⁴⁰ Ekonomikos departamento aplinkraštis Nr. 2 // LCVA, f. 383, ap. 9, t. 1, b. 189, l. 33.

¹⁴¹ Ekonomikos departamento aplinkraštis Nr. 3 // LCVA, f. 383, ap. 9, t. 1, b. 189, l. 35.

1932 m. sausio mėn. Užsienio reikalų ministerijoje įvyko pasitarimas, kuriame dalyvavo Kuzminskas, „Maisto“, „Pienocentro“ ir „Lietūkio“ vadovai, Pramonės ir prekybos rūmų atstovai. Susirinkime konstatuota, jog konsulų, ypač garbės, veikimas ekonominėje srityje yra nepatenkinamas. Šalia reikiamybės konsulus aktyviau spausti rinkti informaciją ir ieškoti naujų rinkų, pripažinta, kad garbės konsulai, dažniausiai būdami nelietuviai, menkai pažįsta Lietuvos ūkį ir todėl nežino, į kokias prekybos galimybes verta taikytis ir ką apskritai Lietuva pajėgi eksportuoti. Todėl nuspręsta organizuoti konsulų apsilankymus Lietuvoje, jiems pravesti ekskursijas didžiosiose bendrovėse bei numatyti laiką, kada atskiros Lietuvos įmonės gyvai galėtų su jais aptarti eksporto galimybes.¹⁴² Kada tiksliai nutarimas pradėtas vykdyti, pasakyti sunku, tačiau jau 1932 m. birželį Lietuvoje lankėsi garbės konsulai Geteborge ir Antverpene. Kelionės programa atitinka nutarimus užsienio reikalų ministerijoje – susipažinta su Lietuvos eksportuotojais, suorganizuotos ekskursijos „Maiste“, „Pienocentre“ ir „Lietūkyje“.¹⁴³ Pirmasis pranešimas apie karjeros konsulų grįžimą į Kauną pasirodė 1933 m. rugpjūtį. Konsulai Ekonomikos departamente susitikinėjo su įmonėmis, tiesiogiai konsultavo eksporto klausimais. Pirmas „konsularinei audiencijai“ liepos mėn. grįžo konsulas Briuselyje M. Narjauskas.¹⁴⁴

Konsulatai ir pasiuntinybės taip pat dalyvavo įgyvendinant kompensacinius susitarimus. 1932 m. pavesta pranešti visoms į Lietuvą eksportuojančioms įmonėms, jog įvesta licencijų sistema: norint tęsti eksportą, reikės suderinti kompensacinį susitarimą importui iš Lietuvos panašiai vertei. Konsulatams ir pasiuntinybėms taip pat nurodyta vesti derybas dėl tokių susitarimų.¹⁴⁵

Iniciatyvų pradėta imtis ir pačiose diplomatinėse atstovybėse. 1931 m. sausį pasiuntinybė Stokholme pradėjo leisti ekonominį leidinį švedų kalba. Pamačius didelę tokių leidinių paklausą, jų leidyba buvo tęsiama, o nuo vasario mėnesio leidinys pradėtas leisti ir danų kalba.¹⁴⁶ Straipsnius užsienio spaudoje leido ir kiti konsulatai¹⁴⁷. Tais pačiais metais Genujoje, garbės konsulato ir pasiuntinybės Italijoje iniciatyva, pradėti steigti italų-lietuvių prekybos rūmai.¹⁴⁸ 1932 m. balandžio mėn. Ekonomikos departamentas kreipėsi į vartotojų

¹⁴² Ekonomikos departamento atmintinė. 1932 m. sausio 22 d. // LCVA, f. 383, ap. 9, t. 1, b. 189, l. 64.

¹⁴³ Tautos ūkis, 1932 m., Nr. 6_7, p. 203.

¹⁴⁴ Tautos ūkis, 1933 m., Nr. 8, p. 226.

¹⁴⁵ 1932 12 23 Ekonomikos departamento atmintinė // LCVA, f. 383, ap. 9, t. 1, b. 189, l. 14-16.

¹⁴⁶ Tautos ūkis, 1931 m., Nr. 3.

¹⁴⁷ M. Narjausko laiškas Ekonomikos departamentui. 1932 m. balandžio 21 d. // LCVA, f. 383, ap. 9, t. 1, b. 255, l. 119.

¹⁴⁸ Tautos ūkis, 1931 m., Nr. 6_7, p. 29.

bendrovę „Parama“ dėl užsakymų diplomatams, dirbantiems užsienyje. Tokios iniciatyvos motyvuotos dvejopai: siekta, kad pajamos atitektų Lietuvos, o ne užsienio įmonėms, taip pat norėta pasinaudoti produktais rinkodaros tikslais – diplomatai esą galėtų reklamuoti, dalinti lietuviškus gaminius šalyse, kuriose rezidavo. Idėją iškėlė atstovybės Prahoje ir Stokholme.¹⁴⁹ Lietuviškas prekes reklamavo ir konsulas Londone.¹⁵⁰

Garbės konsulatų tinklo plėtra pradėta dar 1930 m., o intensyviausiai ji vyko artimiausiais metais – 1931 m. atidaryta 10, o 1932 m. – 9 garbės konsulatai.

1 lentelė. Lietuvos garbės konsulatų steigimas 1930–1933 m.¹⁵¹

	1930	1931	1932	1933
<i>Generalinis garbės konsulas</i>			Helsinkis	Praha, Roterdamas
<i>Garbės konsulas</i>	Viena, Brno, Glazgas	Budapeštas, Atėnai, Genuja, Malmė, Nica, Portas, Ruanas, Tel Avivas	Antverpenas, Marselis, Lionas, Liubekas, Štetinas, Johanesburgas, Meksikas	Bordo, Roma, Lisabona, Stokholmas
<i>Garbės vicekonsulas</i>	Orhusas, Odensė, Randersas, Stokholmas	Obenro, Oslas	Kalmaras	Aalborgas
<i>Viso</i>	7	10	9	7

Tai, jog minėtu laikotarpiu buvo kardinaliai išplėstas garbės konsulatų tinklas, nėra nauja istoriografinė įžvalga. Sandra Grigaravičiūtė visą periodą nuo 1929 iki 1936 m. išskiria kaip garbės ir karjeros konsulatų tinklo plėtimo etapą.¹⁵² Nors šiame darbe laiko intervalai yra smulkesni, visų jų metu pastebimas aktyvus konsulatų steigimas. Tačiau jau buvo aptarta, jog 1926-1929 m. didelė dalis konsulatų atidaryta Vokietijoje, o vėlesniame etape iki 1933 m. galima matyti, jog tinklas išplėstas kitose valstybėse. Vis dėlto sparti plėtra ir jos geografija savaime neįrodo, jog pagrindinė to priežastis buvo siekis surasti naujų rinkų Lietuvos eksportui – buvo svarbios ir politinės, taip pat ir kultūrinės priežastys, nemažai lėmė ir padidėjusi

¹⁴⁹ Ekonomikos departamento laiškas „Paramai“, 1932 m. balandžio 22 d. // LCVA, f. 383, ap. 9, t. 1, b. 189, l. 5.

¹⁵⁰ Konf. Pranešimas Lietuvos konsului Londone // LCVA, f. 648, a. 1, b. 231, l. 33.

¹⁵¹ Grigaravičiūtė, *History of Lithuanian Diplomacy*, 60-78.

¹⁵² Grigaravičiūtė, *History of Lithuanian Diplomacy*, 58.

emigracija, pavyzdžiui, į Pietų Amerikos valstybes. Šis sąryšis turėtų būti atskleistas kiek plačiau. Kadangi ekonominiais tikslais dažniausiai atidaromi garbės konsulatai, toliau bus apžvelgtos jų steigimo priežastys.

Skandinavijos šalys išsiskyrė didžiausiu garbės konsulatų skaičiumi – jų čia įsteigta 11. Grigaravičiūtė monografijoje apie Lietuvos konsulatus Skandinavijoje tarpukariu pateikia išvadą, jog garbės konsulatų tinklas Danijoje, Norvegijoje ir Švedijoje 1924-1927 ir 1929-1936 m. plėstas pirmiausiai ekonominiais motyvais.¹⁵³ Taigi, ekonominės priežastys vyravo ir 1930-1933 metais. Svarbu tai, kad nors priežastys liko tos pačios, šiuo laikotarpiu sklaida buvo ir aktyviausia – taigi, ekonominiai motyvai įgyvendinti praktiškai. Penki konsulatai įsteigti Prancūzijoje. Nors nepavyko nustatyti garbės konsulato Ruane steigimo motyvų, dar 1926 m. Lietuvos atstovas Prancūzijoje P. Klimas, siekdamas suaktyvinti dvišalius verslo ryšius, siūlė steigti garbės konsulatus Havre, Bordo, Marselyje, Lione ir Lilyje.¹⁵⁴ Taigi, didžiosios dalies konsulatų steigimo priežastys Prancūzijoje – taip pat ekonominės. Garbės konsulato Prahoje atidarymą inicijavo Lietuvos atstovas Čekoslovakijoje, siekdamas plėtoti prekybinius ryšius – konsulu paskirtas lietuviškus maisto produktus importuojančios įmonės generalinis direktorius.¹⁵⁵ Garbės konsulu Antverpene tapo stambus anglių prekeivis, taip pat importavęs medieną iš Lietuvos,¹⁵⁶ Roterdame – rugių importuotojas, tarpininkavęs dvišalės prekybos klausimais,¹⁵⁷ Genujoje – pirklys, įkūręs italų-lietuvių prekybos rūmus. Garbės konsulatai Palestinoje¹⁵⁸ ir Pietų Afrikoje¹⁵⁹, nors įkurti dėl didelės diasporos, siekė šiuos ryšius išnaudoti verslo skatinimui. 1932 m. Liubeke bei Štetine garbės konsulatai taip pat atidaryti ekonominiais sumetimais, tiesa, jau po metų Vokietijoje uždaryti 5 Lietuvos konsulatai.¹⁶⁰

Politinio elito pasisakymuose taip pat išryškėja siekis plėsti konsulatų tinklą dėl ekonominių priežasčių. Tautininkų suvažiavime 1930 m. spalį priimtas sprendimas „kreipti Vyriausybės dėmesį į Lietuvos atstovybių ir konsulatų tinklo patobulinimą ir atstovavimo politiniams ir ekonominiams reikalams suintensyvinimą.“¹⁶¹ Kad konsulais turi tapti visų pirma

¹⁵³ Grigaravičiūtė, *Lietuvos konsulatai Skandinavijoje*, 150.

¹⁵⁴ Vilma Bukaitė, *Lietuvos Respublikos politiniai ir diplomatiniai santykiai su Prancūzija 1919–1940 m.* Kaunas: Lithuanian Academic Libraries Network LABT, 2013, 290.

¹⁵⁵ Bukelevičiūtė, *Lietuvos ir Čekoslovakijos dvišalių santykių dinamika*, 40.

¹⁵⁶ P. Klimo laiškas S. Kuzminskui, 1932 m. gegužės 30 d. // LCVA, f. 383, ap. 9, t. 1, b. 21, l. 571.

¹⁵⁷ B. K. Balučio laiškas J. Norkaičiui, 1936 m. sausio 9 d. // LCVA, f. 383, ap. 9, t. 1, b. 55, l. 37.

¹⁵⁸ S. Kuzminsko laiškas N. Rachmilevičiui, 1935 m. rugsėjo 12 d., LCVA, f. 383, ap. 9, t. 1, b. 255, l. 331.

¹⁵⁹ Viktorija Jocytė-Bespalova, „Lietuvos konsulo Pietų Afrikoje Karolio Račkausko Vairo veikla 1930–1932 m.“ *OIKOS: Lithuanian Migration and Diaspora Studies/OIKOS: lietuvių migracijos ir diasporos studijos* 2.38 (2024), 117.

¹⁶⁰ Lina Mikalkėnaitė, *Lietuvos diplomatinis atstovavimas Vokietijoje*, 80.

¹⁶¹ Lietuvos aidas, 1930 m. spalio 28 d., l. 4.

ekonomikoje nusimanantys asmenys, pasisakęs yra ir „Maisto“ direktorius J. Lapėnas.¹⁶² Taigi, galima teigti, jog didžioji dalis garbės konsulatų 1930-1933 m. buvo steigiami siekiant pagyvinti prekybą su užsienio valstybėmis.

1930-1933 metais atlikta reikšmingų pokyčių siekiant pagerinti ekonominės diplomatijos efektyvumą. Svarbiausias pokytis – garbės konsulatų tinklo išplėtimas, neapsiribojant tik didžiosiomis valstybėmis. Atlikta ir darbo organizacijos pokyčių – konsulatų ir atstovybių veikla ekonominėje srityje standartizuota, pradėta reikalauti periodiško informacijos pateikimo, konsulatai privalėjo apsilankyti Lietuvoje. Ekonomikos departamentas pradėjo skleisti ekonominę informaciją tiek spaudoje, tiek atstovybėms ir konsulatams. Taip pat, pradėtos sudėtingos ekonominės derybos su Didžiąja Britanija ir pradėti pasirašyti pirmieji kompensaciniai susitarimai.

3.2.3. 1934–1936 m.

Laikotarpis nuo Vokietijos paskelbtos blokados iki derybų sutarties Lietuvai buvo sudėtingesnis etapas nei Didžiosios depresijos metai. Uždariusi savo rinkas, Vokietija sudavė dar skaudesnę smūgį uždrausdama naudoti savo teritoriją tranzitui – tapo beveik neįmanoma prekiauti su valstybėmis, neturinčiomis vandens uostų. Laikotarpis sutapo su protekcionizmo įsigalėjimu Europoje – diplomatai turėjo derėtis dėl pagrindiniu prekybos įrankiu tapusių kompensacinių susitarimų sudarymo. Šie susitarimai, šalia plataus masto Prekybos sutarčių sudarymo su didžiosiomis prekybos partnerėmis, sudarė svarbiausią ekonominės diplomatijos veikos kryptį.

3.2.3.1. Užsienio reikalų ministerijos centro veikla

Ryškiausias pokytis diplomatinėje tarnyboje 1934-1936 metais, žinoma, yra užsienio reikalų ministro Dovo Zauniaus pakeitimas Stasiu Lozoraičiu. Istoriografijoje minimos kelios priežastys, o viena jų – sunkiai ėjusios ekonominės derybos su Didžiąja Britanija, kuomet Lietuvai teko keisti toną nuolankesniu.¹⁶³ Ekonomikos departamento lygmeniu struktūrinių pakitimų nebuvo atlikta, anaip tol, kai kurių užduočių, pavyzdžiui, ekonominio leidinio užsienio kalba leidimo S. Kuzminskas turėjo atsisakyti motyvuodamas nepakankamu tarnautojų skaičiumi, dėl ko „vos tik aprėpiama atlikti tiesioginius ir neatidėliotinus darbus“.¹⁶⁴

¹⁶² Tautos ūkis, 1933 m., Nr. 10, l. 266.

¹⁶³ Gaigalaitė et al., 280.

¹⁶⁴ S. Kuzminsko laiškas Finansų ministerijai, 1935 m. kovo 6 d. // LCVA, f. 383, ap. 9, t. 1, b. 255, l. 47.

Darbų gausą ir aktualumą visos užsienio politikos kontekste parodo 1935 m. pradėti leisti kassavaitiniai slapti pranešimai Ministrui Pirmininkui, Užsienio reikalų ir Žemės ūkio ministrams „Trumpa darbų apžvalga užsienio prekyboje“.¹⁶⁵

Departamento dokumentuose pastebimas reikšmingas krūvio padidėjimas ir didesnis aktyvumas vykdant ekonomines derybas ir kompensaciniu susitarimus. Dėl sutarties su Didžiąja Britanija (pasižadėta didinti importą) ir Vokietijos sankcijų, Lietuva negalėjo toleruoti pasyvo prekybos balanse. Taigi, vienintelės išeitys – riboti importą arba sudarinėti kompensacinis sutartis.¹⁶⁶ Galimybių tokioms sutartims sudaryti ieškota visur, ypač – vykdant valstybinius pirkimus. „Pienocentriui“ paskelbus konkursą dėl šaldytuvų įrengimo, konkurse dalyvavo Olandijos ir Danijos įmonės. Departamentas paragino pasirinkti Danijos įmonę, kadangi šia sutartimi bus galima pasirašyti kompensaciją, o Danijoje pelningiau tokius susitarimus atlikti, o Kauno miestui perkant Aleksoto kalno funikulierį iš Šveicarijos, departamentas priminė, jog turi būti sutartyje įtrauktas oficialus Šveicarijos vyriausybės pasižadėjimas už sandorio sumą įvežti produktą iš Lietuvos.¹⁶⁷

Prasidėjusi blokada ir ypač tranzito suvaržymai lėmė, jog departamento užduotis buvo ieškoti išeikių prekėms gabenti į Europos valstybes, neturinčias priėjimo prie jūros. Buvo mėginama daryti spaudimą vokiečiams per Čekoslovakijos, Šveicarijos ir Austrijos diplomatus, kurie, matydami, kaip mažėja prekyba su Lietuva, darė demaršus Berlyne.¹⁶⁸ Situacijos rimtumas vertė ieškoti visų įmanomų išeikių – 1935 m. vasario mėn. konfidencialiose ataskaitose pranešama, jog neoficialiais būdais mėginta organizuoti prekių tranzitą per Lenkiją. Derybos ėjusios pakankamai sėkmingai, tačiau apie jas sužinoję Vokiečiai pradėjo spausti lenkus, ir pokalbiai buvo nutraukti.¹⁶⁹ Ieškant alternatyvų Ekonomikos departamentas dalyvavo lietuviško laivyno kūrimu – organizavo dviejų laivų iš Norvegijos pirkimą, žinoma, tuo suderinant ir kompensacinį susitarimą.¹⁷⁰

Didžiausia darbo dalis teko sudarinėjant sutartis. Kiekvienas kompensacinis susitarimas buvo ruošiamas arba tikrinamas departamente, o plataus masto Prekybos sutartys reikalaudavo daug ilgų derybų ir pozicijų derinimų. Kaip matosi iš Ekonomikos departamento pranešimų, kuriose aptariami pagrindiniai mėnesio darbai, kompensacinėms, *clearingo*,

¹⁶⁵ Leista nuo 1935-02-08 iki 1935-11-08 // LCVA, f. 383, ap. 9, t. 1, b. 276.

¹⁶⁶ Ekonomikos departamento atmintinė, 1935 lapkričio mėn. 26 d. // LCVA, f. 383, ap. 9, t. 1, b. 61, l. 299-305.

¹⁶⁷ 1935 m. liepos 9 d. // LCVA, f. 383, ap. 9, t. 1, b. 270, l. 280.

¹⁶⁸ *Ibid*, l. 245, 316.

¹⁶⁹ *Ibid*, b. 276, l. 5.

¹⁷⁰ *Ibid*, b. 271, l. 176.

Prekybos sutartims ruošiasi po kelias į savaitę. Be to, taip pat kelis kartus į savaitę dėl importo suvaržymų būdavo priimami užsienio atstovybių diplomatai – prieš juos tekdavo apginti taikomus prekybos ribojimus ir išsireikalausti geresnių eksporto sąlygų. Dažnai derybos vyko ir sutartys sudarytos ne tik atstovybėse užsienyje, bet ir su užsienio diplomatais Kaune. Tačiau ir derybas vedant konsului ar įgaliotajam ministrui, ypač dėl Prekybos sutarties, į delegacijos sudėtį įtrauktas ir departamento direktorius. 1935 m. pavasarį buvo išvykta mėnesiui deryboms Belgijoje, Olandijoje ir Romoje.¹⁷¹

3.2.3.2. Sutartys

Nors 1934-1936 metais Prekybos sutarčių buvo sudaryta mažiausiai, tačiau derėtasi su svarbiausiais ekonominiais partneriais. 1934 m. sudarytos sutartys su Estija ir Didžiąja Britanija, 1935 m. – Latvija, Italija ir Prancūzija, 1936 m – Belgija-Liuksemburgu ir Vokietija.¹⁷² Reikšmingiausi susitarimai, leidę atgaivinti nukritusį eksportą, padaryti su Vokietija ir Didžiąja Britanija. Ekonominė diplomatija aktyviausiai vykdyta kompensacinių susitarimų srityje – pagreitį įgavo smulkesnio masto susitarimai su atskiromis valstybėmis, ypač gausiai – su Danija, Čekoslovakija ir Austrija. Sutarčių svarbą laikotarpiui iliustruoja ir Prekybos sutarčių komisijos sudarymas 1935 m. sausio mėn. Komisijai vadovavo užsienio reikalų ministras, o joje taip pat dalyvavo Finansų, Žemės ūkio ministerijų, Žemės ūkio ir Prekybos ir pramonės rūmų atstovai.¹⁷³

Aptariamas laikotarpis labiausiai išsiskyrė kompensacinių susitarimų gausa. Šiame procese diplomatai dalyvavo derybose tarpininkavo tarp vyriausybių. Kompensaciniai susitarimai dažnai tapdavo patraukliausia išeitimi nenorint įsipareigoti prekybai ilgam laikotarpiui, kadangi mainai dažniausiai būdavo mažesnės apimties, įvykdyti pakankamai sparčiai – taip buvo išvengiama valiutų kurso svyravimo keliamų rizikų. 1934 m. kompensaciniai susitarimai sudaryti su Olandijos tabako fabriku,¹⁷⁴ taip pat SSRS, Šveicarija ir Čekoslovakija.¹⁷⁵ Sutartys aktyviai siūlytos kitoms valstybėms – 1934 m. šiuo reikalu P. Klimas vien per sausio mėn. padarė du demaršus Prancūzijos valdžios įstaigose.¹⁷⁶ 1935 m. susitarta dėl trijų kompensacinių mainų su Čekoslovakija, dviejų – su Belgija ir SSRS, po vieną - su Estija, Norvegija, Latvija, Švedija, Italija, Austrija ir Suomija, bei vieną trikampį

¹⁷¹ 1935 m. liepos 9 d. // LCVA, f. 383, ap. 9, t. 1, b. 271, l. 116.

¹⁷² Dailidė, 685-705.

¹⁷³ Tautos ūkis, 1935 m., Nr. 1, p. 28.

¹⁷⁴ LCVA, f. 383, ap. 9, t. 1, b. 55, l. 178.

¹⁷⁵ LCVA, f. 383, ap. 9, t. 1, b. 270, l. 125, 208, 316.

¹⁷⁶ *Ibid*, l. 19-22.

susitarimą su Švedija ir Italija.¹⁷⁷ Iki 1936 m. rugpjūčio pasirašyti susitarimai su SSRS, Šveicarija, Olandija ir trišalis su Belgija ir Čile.¹⁷⁸ 1934-1935 metais su Danija sudaryta net 11 kompensacinių susitarimų.¹⁷⁹ Toks sutarčių skaičius gali būti aiškinamas kai kurių Danijos rinkų panašumu į Vokietijos – miškų departamentas išreiškęs poreikį kontingentams miško medžiagai Danijoje, kadangi ten reikalavimai sutampa su Vokietijos, prie kurių yra prisitaikiusios lietuviškos lentpjūvės,¹⁸⁰ tačiau reikšmingai procese dalyvavo ir išvystytas konsulatų tinklas.¹⁸¹ Taigi, 1934 m. pasirašyti 7 kompensaciniai susitarimai, 1935 m. – 23, o 1936 m. iki rugpjūčio – 4 susitarimai.

Ekonominės derybos su viena svarbiausių prekybos partnerių – Didžiąja Britanija – buvo pradėtos dar 1932 m. Jos susidūrė su reikšmingais trukdžiais, daugiausia dėl nesutampančių šalių interesų: Didžioji Britanija, vykdydama vis griežtesnę protekcionistinę politiką, naudojo šalių ekonomine asimetrija ir kėlė griežtas sąlygas muitų ir balanso lyginimo klausimais, o Lietuva, vis dar puoselėjusi viltis dėl eksporto plėtros į kitas rinkas, britų reikalavimus buvo atmesdavo. Tokia derybų dinamika išliko ir 1934 m. pradžioje. Sausio 23 d. sudarytoje Užsienio reikalų ministerijos komisijoje buvo apibrėžtos Lietuvai priimtinos prekybos sutarties sąlygos, nustatyta riba, kada Lietuva derybų nebetestų.¹⁸² Britams sumažinus bekono kvotą nuo iki tol Lietuvai nepriimtinių 4,78% iki 3%, Lietuvai nesutinkant, mažino kvotą dar labiau – iki 2,8% ir vėliau iki 2,69%, paliekant galimybę, jeigu Lietuva sutiktų pradėti derybas, pakelti vėl iki 2,8%. Tokiomis aplinkybėmis ekonominės diplomatijos erdvė buvo itin ribota – užsienio reikalų ministras Dovas Zaunius bandė atsakyti grasindamas nutraukti valstybinius kontraktus su britų įmonėmis. Situaciją iliustruoja paties ministro žodžiai: „Tegul velyk mus pasmaugia, negu kad patys pasikartum.“¹⁸³ Nors keitimasis notomis ir laiškais tęsėsi, derybos buvo nutrauktos. Jos atnaujintos tik ženkliai pablogėjus Lietuvos derybinėms pozicijoms – Vokietijai pradėjus ekonominę blokadą. Gegužės mėn. Didžiosios Britanijos URM įteiktas memorandumas su kompromisiniu Lietuvos pasiūlymu, pasižadant pirkti įvairių prekių Anglijoje. Anot A. Gaigalaitės, toliau derybos vyko pakankamai sklandžiai. Lietuva nuolat turėjo daryti nuolaidas, o Didžioji Britanija kėlė ultimatumus, tarp jų ir grasinimą atšaukti 1922 m. sutartį. Lietuvos delegacijos vadovo pakeitimas, vietoje B. K.

¹⁷⁷ LCVA, f. 383, ap. 9, t. 1, b. 271, l. 9, 22, 33, 79, 84, 176, 189, 195, 209, 210, 218, 249, 265.

¹⁷⁸ *Ibid*, b. 273, l. 2, 30, 51, 88.

¹⁷⁹ *Ibid*, t. 1, b. 58, l. 432, 544, 575, 619, 632, 655, 696, 705; b. 59., l. 1a, 27.

¹⁸⁰ Miškų departamento laiškas Ekonomikos departamentui. 1935 m. liepos 9 d. // LCVA, f. 383, ap. 9, t. 1, b. 58, l. 657.

¹⁸¹ LCVA, f. 383, ap. 9, t. 1, b. 58, l. 458, 683.

¹⁸² *Ibid*, l. 106.

¹⁸³ *Ibid*, l. 108.

Balučio paskyrus K. Bizauską, taip pat atspindėjo nuosaikesnę Lietuvos poziciją.¹⁸⁴ Sutartis pasirašyta 1934 m. liepos 6 d., pačių diplomatų laikyta kaip mažesnė blogybė Lietuvai.¹⁸⁵ Taigi, jų rezultatą nulėmė pablogėjusios Lietuvos pozicijos.

Diplomatinė tarnyba išnaudota po derybų, siekiant sušvelninti jų rezultatus – S. Kuzminskas išsiuntinėjo prašymą diplomatom užsienyje rinkti medžiagą, kuri galėtų pateisinti sudarytos sutarties nevykdymą, taip pat, kaip sutarčių laikosi ir jos prievolių išvengia kitos su Anglija sutartis pasirašiusios valstybės.¹⁸⁶ 1934 m. Lietuvos diplomatom dažnai teko ieškoti pasiteisinimų anglams dėl sutarties nevykdymo ar jos interpretavimo, pavyzdžiui, Lietuva buvo įsipareigojusi pirkti džiuoto, tačiau buvo nupirkti seni džiuoto maišai – į pretenzijas turėjo atsakinėti pasiuntinybė Londone.¹⁸⁷ Taigi, ekonominės derybos su Didžiąja Britanija buvo itin sudėtingos, jose manevro laisvę itin varžė Vokietijos įvesta blokada, dėl kurios Lietuvos delegacija turėjo nusileisti anglų reikalavimams. Suvokus, kad sutarties nebus įmanoma pilnavertiškai vykdyti, diplomatinė tarnyba buvo nukreipta ieškoti kuo palankesnių sutarties sąlygų vykdymo ir apėjimo būdų.

3.2.3.3. Ekonominė diplomatija Vokietijos atžvilgiu

1936 m. derybų su Vokietija pabaiga žymi šio darbo chronologinę ribą. Ar Lietuva buvo suinteresuota atkurti prekybinius santykius net ir išryškėjus jų keliamai grėsmei? Dar 1934 m. liepos mėnesį buvo įteikta nota Vokietijai, kuriose siūlyta sudaryti „prekybos mainų ir atsiskaitymų sureguliuavimui sudaryti clearingo susitarimą“.¹⁸⁸ Naujasis užsienio reikalų ministras Stasys Lozoraitis, nepaisant kietos laikysenos viešumoje, anot A. Gaigalaitės, nuolat mėgino užmegzti slaptus pokalbius su Vokietijos ekonominėmis organizacijomis.¹⁸⁹ Pradėta daryti nuolaidų ir Klaipėdos krašte – baudmės pradėtos švelninti nuteistiesiems E. Noimano ir T. Zaso bylose.¹⁹⁰ Kita vertus, S. Kuzminskas „Tautos ūkyje“ pripažino, jog praityje būta per didelės ekonominės priklausomybės nuo Vokietijos, ir tai vedę į daug problemų, bet duotuoju momentu, Lietuva esą atradusi ir išvysčiusi naujus prekybinius santykius – paminimos Čekoslovakija, Austrija, Italija, Šveicarija – ten eksportas pakilęs dešimtimis milijonų litų. Nepaisant galimo politinio suartėjimo, vartojimo lygis Vokietijoje žymiai nukritęs, taigi net ir

¹⁸⁴ LCVA, f. 383, ap. 9, t. 1, b. 58, l. 110.

¹⁸⁵ *Ibid*, 1934, Nr. 8, l. 200.

¹⁸⁶ LCVA, f. 383, ap. 9, t. 1, b. 6, l. 7.

¹⁸⁷ Gaigalaitė, 115.

¹⁸⁸ LCVA, f. 383, ap. 9, t. 1, b. 270, l. 208.

¹⁸⁹ Gaigalaitė et al., 311.

¹⁹⁰ Žostautaitė, 257.

norint prekyba nesugrįšianti į ankstesnes aukštumas.¹⁹¹ Negalima atmesti ir politinių šių derybų priežasčių – Lietuvoje nuogąstauta ir apie galimą karinę Vokietijos invaziją.¹⁹² Taigi, gali būti, jog nusprendus gerinti santykius su Vokietija dėl politinių priežasčių, nuspręsta pasinaudoti ir galimybe susigrąžinti prarastas rinkas. Derybos prasidėjo 1936 m. kovo 9 d. ir su pertraukomis tęsėsi iki rugpjūčio 5 d. Buvo susitarta dėl 30 mln. litų vertės eksporto į Vokietiją, pasirašyti veterinariniai, mažojo pasienio susisieikimo susitarimai.¹⁹³ Ekonomikos departamento pranešimuose rašoma, jog derybose abi pusės buvo linkusios daryti kompromisus. Vis dėlto, vokiečiai neslėpė siekio didinti įtaką Klaipėdoje – norėjo teisės laisvai pirkti kiaulieną iš Klaipėdos krašto įmonių. Lietuvos pusė derybų metu suprato, jog tokiu atveju bus perkama tik iš provokiškai nusiteikusių ūkininkų, be to, aukštesnėmis kainomis, negu siūlė „Maistas“. Net ir vokiečiams reikalaujant, lietuviai nenusileido, ir šiuo klausimu nuolaidų nedarė.¹⁹⁴ Taigi, esant maksimaliam ekonominiam spaudimui, ties politiškai itin svarbiais klausimais nenusileista. Po derybų, neilgai trukus, eksportas į Vokietiją šoktelėjo, ir 1938 m. pasiekė 26,8% nuo bendro Lietuvos eksporto.¹⁹⁵

3.2.3.4. Atstovybės ir konsulatai

1934-1936 m. atidaryta keturiolika garbės konsulatų. Daugiausiai iš jų – Skandinavijoje. Švedijoje – septyni, taip pat po vieną Osle ir Kopenhagoje.¹⁹⁶ Galima pakartoti, jog šiose šalyse garbės konsulatai taip pat plėsti ekonominiais sumetimais. Išpildytas ir Petro Klimo planas prekybos skatinimo tikslais atidaryti garbės konsulatą Lilyje, taip pat iš naujo atidarytas garbės konsulatas Marselyje. 1935 m. atidarytas antrasis garbės konsulatas Didžiojoje Britanijoje – Mančesteryje, to paprašius „Pienocentrui“.¹⁹⁷ Likusių garbės konsulatų – Neapolyje ir Montevidėjuje – atidarymo priežastys liko neišaiškintos. Taigi, didžiąja dalimi galima teigti, jog ir pradėtos Vokietijos ekonominės blokados metu garbės konsulų plėtra vystėsi toliau, vedama pirmiausiai prekybos plėtos intereso, tačiau šiek tiek lėtesniu tempu. Išskirtinis dėmesys ir toliau skirtas Skandinavijos valstybėms.

Prasidėjus blokadai, konsulatų ir atstovybių pastangos ieškant naujų rinkų ženkliai suintensyvėjo. Diplomatai turėjo susiderėti dėl kompensacinių susitarimų, tam nuolatos reikėjo daryti demaršus, o dažnai ir grasinti visišku prekybos nutraukimu, kadangi visos šalys siekė

¹⁹¹ Tautos ūkis, 1935 m., Nr. 9, l. 255.

¹⁹² Gaigalaitė et al., 298.

¹⁹³ Tautos ūkis, 1936 m., Nr. 8, l. 185.

¹⁹⁴ LCVA, f. 383, ap. 9, t. 1, b. 273, l. 79-83.

¹⁹⁵ Lietuvos statistikos metraštis (Kaunas: Centralinis statistikos biuras, 1938), 252.

¹⁹⁶ Grigaravičiūtė, *History of Lithuanian Diplomacy*, 61-78.

¹⁹⁷ LCVA, f. 383, ap. 9, t. 1, b. 271, l. 114.

palaikyti importą kuo mažesni. V. Gylys, atstovas Belgijoje, susitikinėjo su suinteresuotomis Lietuvoje statyti cukraus fabriką įmonėmis, kurioms nurodė, jog norėdamos kontrakto turės paveikti savo vyriausybę lyginti prekybos balansą.¹⁹⁸ Prasidėjus derybos dėl balanso išlyginimo, Belgijos pusė jas vilkino, kadangi jai balansas buvo teigiamas. Belgams užtęsus derybas jau virš metų laiko, o eksportui į Belgiją toliau smunkant, Lietuvos atstovas aiškiai reiškė susierzinimą. Per vieną iš posėdžių, Gylys pareiškė, jog „lietuviai nėra etiopai ir todėl belgai be reikalo vartoja italų taktiką“, pasakė, jog bus nutrauktas tranzitas per Antverpeno uostą, pareikalavo duoti atsakymą į pateiktus pasiūlymus per dvi dienas, nes Lietuvos institucijoms reikia žinoti, nuo kada uždrausti visą importą iš Belgijos. Atmintinėje Gylys derybas vadina „aukščiausios rūšies žulikyse“.¹⁹⁹ Diplomatai ėmėsi iniciatyvos ir savarankiškai. Garbės konsulas Tel Avive ruošė ekonominius leidinius anglų ir hebrajų kalbomis, atidarė Lietuvos žydų banką ir buvo jo valdybos pirmininku,²⁰⁰ gen. konsulas Niujorke įsteigė Lietuvos-Amerikos prekybos rūmus²⁰¹. Apie padidėjusį diplomatų dėmesį ekonominiams klausimams byloja ir Lietuvos eksportuotojų atsiliepimai. Kartono fabrikantas inžinierius Sirutavičius, apsilankęs departamente prašė daugiau nereklamuoti jo gaminių užsienyje – užsakymų tiek daug ir iš įvairiausių kraštų, kad jis nebesuspėja į laiškus atsakinėti.²⁰²

Taigi, 1934-1936 m. buvo tęsiama, nors ir mažesniu tempu, konsulatų tinklo plėtra. Nors konsulatų ar pasiuntinybių darbo organizavimas ekonominėje srityje liko toks pats, žymiai padidėjo darbo krūvis dėl išaugusio kompensacinių susitarimų poreikio. Konsulatų darbas, vertinant eksportuotojų atsiliepimus, buvo efektyvesnis, be to, diplomatai patys ėmėsi eksporto skatinimo iniciatyvų. Net ir prasidėjus Vokietijos blokada ir konfliktui dėl Klaipėdos krašto pasiekus kulminaciją, visą laiką ieškota būdų ekonominiams santykiams atkurti.

3.2.4. Lyginamoji analizė

Lietuvos ekonominė diplomatija skirtingais laikotarpiais veikė skirtingomis kryptimis ir intensyvumu. Siekiant išsiaiškinti, ar buvo mobilizuota diplomatinė tarnyba prieš ir prasidėjus Vokietijos ekonominei blokada, tam tikri veiklos rodikliai bus lyginami tarpusavyje. Laikotarpis nuo 1926 iki 1930 m. laikomas kontroliniu – kuomet Vokietija laikyta

¹⁹⁸ LCVA, f. 383, ap. 9, t. 1, b. 906, l. 906.

¹⁹⁹ V. Gylio atmintinė, 1935 m. rugsėjo 18 d. // LCVA, f. 383, ap. 9, t. 1, b. 24, l. 727.

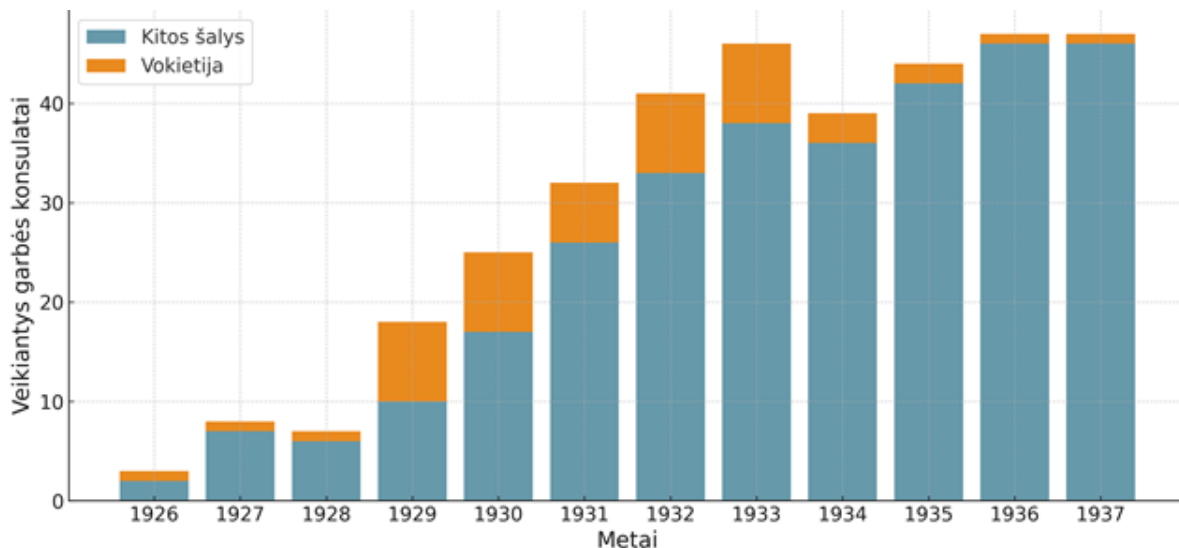
²⁰⁰ *Ibid*, b. 271, l. 163, 227.

²⁰¹ *Ibid*, b. 273, l. 68.

²⁰² *Ibid*, b. 270, l. 243.

pakankamai draugiška valstybe, o grėsmė Klaipėdos kraštui dar nebuvo visuotinai suvokta. Įdomiausias laikotarpis – nuo konflikto paaštrėjimo iki blokados įvedimo – sekant neomerkantilistine logika, turėjo būti išnaudotas prekybai su kitomis šalimis stiprinti, siekiant mažinti ekonominę priklausomybę nuo Vokietijos. Šiuo metu vykdyta ekonominė diplomatija bus lyginama su laikotarpiu po blokados, kaip periodu, kuomet rinkų paieška turėjo būti intensyviausia. Atsižvelgiant į nagrinėtuose šaltiniuose išryškėjusias tendencijas, bus kiekybiškai lyginami garbės konsulatų tinklo pokyčiai, sudaryti ekonominiai susitarimai (Prekybos sutartys ir kompensaciniai susitarimai), kokybiškai – Ekonomikos departamento ir atstovybių ekonominės veiklos organizavimas ir intensyvumas.

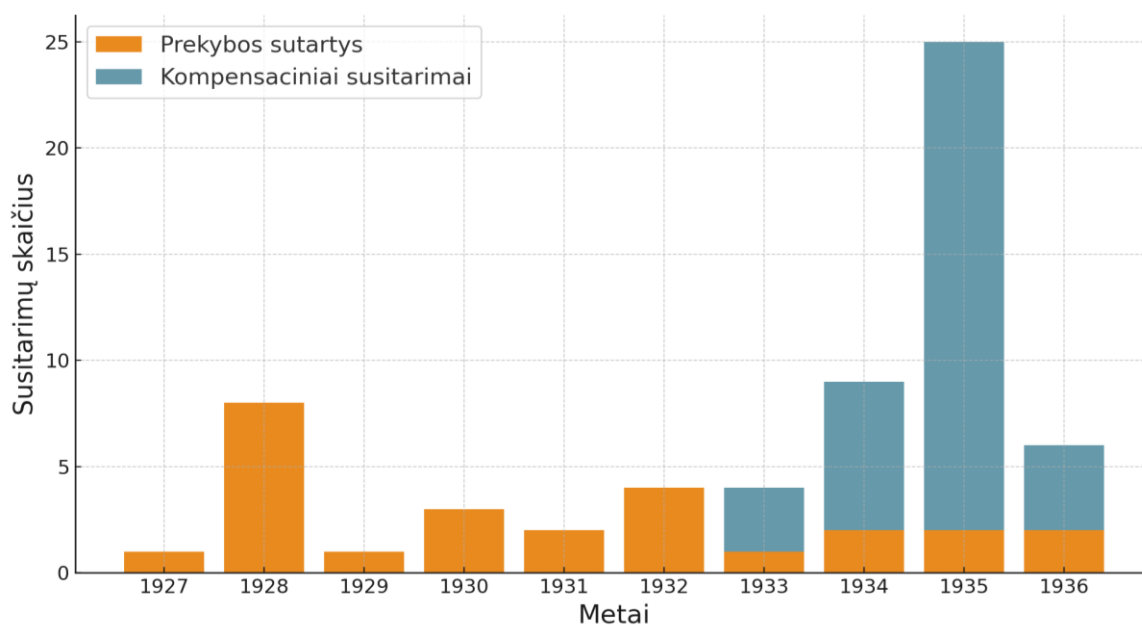
Garbės konsulatai, kaip buvo minėta, visais aptariamais laikotarpiais daugiausiai plėsti ekonominiais sumetimais. Taigi, jų steigimas/uždarymas bei geografija gali atspindėti Vyriausybės skiriamą dėmesį ekonominių ryšių stiprinimui.

2 pav. Veikiančių Lietuvos garbės konsulatų skaičius pagal metus, 1926-1937 m. Sudaryta darbo autoriaus.

2 pav. pavaizduotas garbės konsulatų skaičiaus pokytis laike, išskiriant garbės konsulatus Vokietijoje. Galima pastebėti, jog pirma tinklo plėtra įvyko dar 1929-aisiais m., tiesa, tuo metu beveik pusė garbės konsulatų veikė Vokietijoje. Dar 1930 m. pradėta sparčiai steigti garbės konsulatus – tokia tendencija išliko iki pat 1933 metų. Vokietijos santykinė dalis mažėja, tiesa, konsulatų skaičius išlieka panašus. 1933 m. pabaigoje uždarius daug garbės konsulatų Vokietijoje, bendras skaičius vėliau auga ir stabilizuojasi 1936-1937 metais. Aktyviausiai garbės konsulatai steigti 1930-1933 metais, vidutiniškai apie 7-8 per metus. Toks tinklo plėtimo tempas rodo mobilizacinio pobūdžio pastangas plėsti rinkas kitose nei Vokietija valstybėse. Reikia paminėti, jog iki pat blokados, garbės konsulatų tinklas Vokietijoje mažinamas nebuvo.

Garbės konsulatų tinklo plėtra sutampa ir su organizaciniais jų veiklos pokyčiais. 1926-1929 m. rūpintis pirmiausiai politiniais klausimais, siuntinėjami ekonominiai pranešimai ir informacija buvo nestruktūruoti, bendrinio pobūdžio ir nereguliarūs. Vėlesniuose ekonomistų straipsniuose „Tautos ūkyje“ ir URM dokumentuose šiuo laikotarpiu konsulatų ir atstovybių ekonominė veikla laikyta nepatenkinama. Pagrindinės reformos įvykdytos 1931 m., su naujo Ekonomikos departamento S. Kuzminsko pasiūlymais ir išsiųstais trejais aplinkraščiais, nustačiusiais ekonominės informacijos siuntimo struktūrą ir tvarkaraštį. Taip pat konsulai pradėjo atvykti į Lietuvą konsultacijoms ir susitikimas su vietos eksportuotojais. 1934 m. buvo atrasti pirmosios konsulatų teigiami konsulatų darbo įvertinimai. Pačių konsulatų ir atstovybių aktyvumą ieškant eksporto rinkų lyginti sudėtinga dėl plataus jų tinklo ir skirtingų asmenybių. 1931 m. pasiuntinybė Švedijoje savo iniciatyva pradėjo ruošti leidiniu švedų ir danų kalbomis, o 1935 m. generalinis konsulas steigė Lietuvos-Amerikos prekybos rūmus. Taigi, reikšmingų iniciatyvų būta, tačiau jos pasklidusios laike ir vienu konkrečiu momentu neprasidėjo. Apibendrinant, diplomatų užsienyje ekonominė veikla tapo reikšmingai aktyvesnė ir struktūrizuota po 1931 m. aplinkraščių.

3 pav. Lietuvos tarptautiniai prekybos susitarimai, 1927-1936 m. Sudaryta darbo autoriaus.

Prekybos sutarčių daugiausiai (8) buvo sudaryta 1928 m. Nei vienu vėlesniu laikotarpiu nebuvo sudaryta daugiau sutarčių. Tai galima paaiškinti didėjančiu protekcionizmu Europoje, kuomet nepasirašius Prekybos sutarties, taikyti aukščiausi importo muitai. Sudarius tokias sutartis, naujų pasirašinėti neprisireikdavo. Kita vertus, net ir suvokus apie ekonominės priklausomybės keliamą grėsmę, 1930-1933 m. nebuvo sudarytos Prekybos sutartys su tokiomis Europos valstybėmis kaip Ispanija, Graikija, Turkija, Rumunija. Įvedus Lietuvoje

importo kontrolę (licencijų sistemą), 1933 m. sudaryti pirmieji kompensaciniai susitarimai. Itin staigus tokių susitarimų šuolis įvyko 1935-aisiais – sunkiausiais Vokietijos spaudimo metais. Galima teigti, jog kompensacinės sutartys buvo viena pagrindinių ekonominės diplomatijos priemonių eksportui į kitas valstybes didinti, praradus rinkas Vokietijoje. Susitarimų dinamika atitinka ir eksporto dalies į kitas šalis ryškų padidėjimą, lyginant su Didžiąja Britanija ir Vokietija (1 pav.).

Užsienio reikalų ministerijos Ekonomikos departamentas, galutinai suformuotas 1926 metais, kelis metus neturėjo atskiro direktoriaus. Pagrindinė veikla buvo prekybos sutarčių ruošimas ir tikrinimas. Ekonominės informacijos sklaida šiuo laikotarpiu buvo neorganizuota – tiek visuomenei, tiek savo diplomatom užsienyje. Bendradarbiavimas su kitomis institucijomis, turėjęs vykti 1929 m. įsteigto Eksporto komiteto formate, nebuvo struktūrizuotas, o pats komitetas – neveikė. 1931 m. S. Kuzminsko pasiūlymuose dėl konsulatų ekonominės veiklos buvo pirmą kartą įvardintos ir departamento funkcijos ir uždaviniai. Tais pačiais metais pradėta skleisti eksportuotojams aktuali informacija „Lietuvos aide“ ir „Tautos ūkyje“, 1932 m. pradėti siųsti kassavaitiniai departamento pranešimai atstovybėms ir konsulatams, 1933 m. – kassavaitiniai pranešimai išimtinai užsienio reikalų ministrui. Bendradarbiavimas su kitomis institucijomis įgyvendintas per Užsienio prekybos komisiją, o korespondencijoje, ypač 1932-1933 metais, galima pamatyti raginimų konsulatams ir pasiuntinybėms derėtis dėl kontingentų ir prekybos sutarčių. 1934-1936 metai departamente buvo patys sudėtingiausi – teko ruošti, derėtis dėl kompensacinių susitarimų, Prekybos sutarčių su Vokietija ir Didžiąja Britanija, ieškota alternatyvų sustabdytam tranzitui. Departamentas aktyviai dalyvavo ir veikiant Lietuvos įmones ir įstaigas, siekiant kompensacinių susitarimų. Departamento veiklą sekė pats Ministras Pirmininkas, kuriam siųsti kassavaitiniai slapti pranešimai apie padalinio veiklą. Nors prasidėjus blokada veikla buvo intensyvesnė, ji buvo veikta išorinių veiksmų, ir nulemta pačios blokados. Neskaitant sutarčių rengimo, kitos svarbios ekonominės diplomatijos veiklos – nuolatinis darbo koordinavimas su kitomis vidaus institucijomis, informacijos sklaida ir kompensacinės prekybos organizavimas buvo pradėtos vykdyti dar iki 1934 metų.

Ar buvo stengiamasi specifiškai mažinti ekonominę priklausomybę nuo Vokietijos po 1930 metų Klaipėdos konflikto paaštrėjimo? Garbės konsolatai nebuvo uždaryti iki pat 1933 metų pabaigos. Informacija apie Vokietijos importuotojus ir ekonominę situaciją reguliariai ir plačiai teikta taip pat iki 1934 m., ji išliko ir paskelbus blokadą. 1933 metais, vis blogėjant

dvišaliams santykiams, URM intensyviai ruošiasi ekonominėms deryboms su Vokietija, o prasidėjus blokada – keliais bandymais mėginta susitarti dar tais pačiais 1934 metais. 1936 m. prasidėjusios derybos rodo, jog Vokietijos rinkų, net ir esant politinėms grėsmėms, atsisakyti būtų buvę per daug brangu. Taigi, Lietuvoje iniciatyvos mažinti prekybą su Vokietija, net ir suvokiant iš to kylančias politines grėsmes ar prasidėjus ekonominei blokada, nebuvo.

Išvados

Mažoms valstybėms veikiant didžiųjų galių nustatytuose rėmuose, gebėjimas savarankiškai formuoti ekonominę užsienio politiką tampa ne tik ekonominiu, bet ir egzistenciniu klausimu. Pirmojoje Lietuvos Respublikoje, atsiradus suvokimui, kad prekybos struktūra gali tapti politinės įtakos įrankiu, kilo poreikis koreguoti strategines kryptis ir pergaltvoti ilgalaikius prioritetus. Išanalizavus vienos iš vykdomosios valdžios funkcijų – ekonominės diplomatijos – veiklą, darbe prieinama prie išvadų:

1. 1926-1929 metais, kuomet politiniai santykiai su Vokietija buvo vertinami teigiamai, ekonominė diplomatija naudota prekybos su šia valstybe plėtrai. Vokietijoje plėstas garbės konsulatų tinklas, su ja sudaryta prekybos sutartis didino Lietuvos ekonominę priklausomybę. Tam tikri nuogastavimai neišsivystė į veiksmus, galėjusius šią priklausomybę mažinti. Pati ekonominės diplomatijos veikla buvo menkai organizuota, informacija buvo renkama ir skleidžiama nesisteningai, o tarpžinybinis bendradarbiavimas – atsitiktinio pobūdžio.
2. Ekonominės priklausomybės keliama grėsmė Lietuvoje buvo pripažinta 1930 m. rudenį, paastrėjus ginčui dėl Klaipėdos krašto Tautų Sąjungoje. Po šio momento į užsienio politikos gaires įtrauktas prekybos perorientavimas, buvo imtasi pirmųjų veiksmų naujoms rinkoms ieškoti.
3. 1930-1933 metais, pripažinus grėsmę, diplomatinėje tarnyboje buvo atlikti mobilizacinio pobūdžio pakeitimai. Ryškiausiai išplėstas garbės konsulatų tinklas – 1930-1933 metais jis išaugo nuo beveik dvigubai – nuo 25 iki 46. Reformuota diplomatų ekonominė veikla – įvesti reikalavimai dėl informacijos rinkimo, įtvirtintas garbės konsulų ir Lietuvos eksportuotojų bendradarbiavimas. Ekonominė informacija pradėta reguliariai platinti spaudoje, o užsienio reikalų ministerijos bendradarbiavimas su kitomis vidaus institucijomis pradėtas įgyvendinti Užsienio prekybos komisijos formate. Prekybinius santykius su Vokietija stengtasi palaikyti.
4. Prasidėjus ekonominei blokada, 1934-1936 metais, ekonominė diplomatija buvo vykdoma intensyviausiai, ypač ieškant naujų rinkų, alternatyvų sustabdytam tranzitui per Vokietiją ir sudarinėjant kompensacinius prekybos susitarimus. Pradėta pozityviai vertinti ekonominė konsulatų ir atstovybių veikla tiek teikiant informaciją, tiek ieškant naujų rinkų. Tačiau ekonominės diplomatijos kryptis ir pajėgumai, kurie buvo intensyviai naudojami šiuo

laikotarpiu – garbės konsulatų tinklas, informacijos rinkimas bei sklaida ir tarpinstitucinis bendradarbiavimas – pradėti kurti dar iki 1934 m. ekonominės blokados. Tai rodo, jog, siekiant sumažinti grėsmę, kylančią iš ekonominės priklausomybės nuo Vokietijos, diplomatinė tarnyba buvo mobilizuota dar iki grėsmės realizacijos.

5. Neomerkantilizmo teorija, kurios pagrindinė tezė yra politinių interesų viršenybė prieš ekonominę naudą, leidžia pagrįsti diplomatinės tarnybos mobilizaciją suvokus ekonominės priklausomybės nuo Vokietijos keliamą grėsmę. Lietuvos politiniam sluoksniui pripažinus ekonominės priklausomybės pavojų, buvo imtasi plėsti diplomatinį atstovavimą ir ekonominės diplomatijos efektyvumą, dar tebeturint prieigą prie Vokietijos rinkos. Neomerkantilizmo teorija leidžia ekonomiškai brangius sprendimus laikyti pagrįstais, jei jie skirti nacionaliniam saugumui didinti – tai paaiškina spartų garbės konsulatų tinklo plėtimą ir kitas priemones dar iki 1934 m. blokados.

Ekonominės diplomatijos veiklos lyginamoji analizė skirtingais laikotarpiais leido identifikuoti momentus, kada diplomatinėje tarnyboje buvo imtasi esminių pokyčių. Pastebėta, kad veiklos intensyvumo pokyčiai koreliavo su Lietuvos ir Vokietijos politinių santykių dinamika, o tai leidžia pagrįsti priežastinį ryšį tarp augančio politinio konflikto ir konkrečių sprendimų, priimtų diplomatinėje tarnyboje. Ekonominės diplomatijos sąvoka šiame tyrime buvo adaptuota tarpukario kontekstui – atsisakyta šiandien aktualių komponentų, tokių kaip vystomasis bendradarbiavimas ar nevalstybinių veikėjų vaidmuo. Šiuo darbu prisidedama prie tarptautinės politinės ekonomijos ir ekonominės diplomatijos tyrimų, pritaikant šiuolaikines teorines prieigas tarpukario kontekstui. Taip pat, paliekama erdvės tyrimams, įtraukiant užsienio investicijų pritraukimą kaip vieną iš ekonominės diplomatijos sričių, aktualių ir tarpukario Lietuvos atvejui.

Literatūros sąrašas ir šaltiniai

Šaltiniai:

Periodika:

Lietuvos aidas (1928-1940 m., Kaunas);

Tautos ūkis (1930-1940 m., Kaunas);

Vyriausybės žinios (1918-1940 m., Kaunas);

Archyviniai dokumentai:

Lietuvos centrinis valstybės archyvas

F. 383. Užsienio reikalų ministerija (1918-11-11 – 1940-09-15)

F. 648. Lietuvos pasiuntinybė Londone (1915 – 1993 m.)

F. 664. Lietuvos konsulas San Paule (1929-05-19 – 1966 m.)

Kiti šaltiniai:

Lietuvos ūkio paskutinis dešimtmetis: Prekybos, pramonės ir amatų rūmų konjunktūrinė ūkio apžvalga, Kaunas, 1938. [Prieiga internete:

<https://www.epaveldas.lt/preview?id=C130001750848>. Žiūrėta 2025 04 04]

Literatūra:

Baldwin, David A. *Economic Statecraft*. Princeton University Press, 1985.

Baranay, Pavol, *Modern Economic Diplomacy*. Riga: Publications of Diplomatic Economic Club, 2009.

Bayne, Nicholas; Stephen Woolcock. *The New Economic Diplomacy: Decision-Making and Negotiation in International Economic Relations*. 4th ed., Routledge, 2017.

Bukaitė, Vilma. *Lietuvos Respublikos politiniai ir diplomatiniai santykiai su Prancūzija 1919–1940 m.* Kaunas: Lithuanian Academic Libraries Network LABT, 2013.

Bukelevičiūtė, Dalia. *Lietuvos ir Čekoslovakijos dvišalių santykių dinamika 1918-1939 metais*. Vilniaus universiteto leidykla, 2010.

Cesevičius, Domas. *Lietuvos ekonominė politika 1918-1940*, Vilnius, 1995.

Cohen, Benjamin J. *Advanced introduction to international political economy*. Edward Elgar Publishing, 2019.

Cox, Robert W. *Social forces, states and world orders: beyond international relations theory*. Millennium 10.2 (1981): 126-155.

Cox, Robert. *Production, Power, and World Order: Social Forces in the Making of History*. Columbia University Press, 1987.

Dailidė, Pranas. *Lietuvos sutartys su svetimomis valstybėmis = Recueil des traités conclus par la Lithuanie avec les pays étrangers*. t. 2, 1929-1939. Kaunas: Užsienio reikalų ministerija, 1939.

Daščioras, Bronius. *Lietuvos ir Vokietijos ekonominės derybos 1927-1928 m.* Istorija, 1986, t. 26.

Frieden, Jeffry A. *Global capitalism: Its fall and rise in the twentieth century*. WW Norton & Company, 2007.

Gaigalaitė, A. Skirius, J. Kasparavičius, A. Veilentienė, A. *Lietuvos užsienio reikalų ministrai, 1918-1940*. Šviesa: Kaunas, 1999.

Gaigalaitė, Aldona. *Anglijos kapitalas ir Lietuva: 1919-1940*. Mokslas, 1986.

Gerutis, Albertas. *Dr. Dovas Zaunius*. Ohajas, 1982.

Gilpin, Robert, *Tarptautinių santykių politinė ekonomija*. Vilnius: Algarvė, 1998.

Gilpin, Robert. *U.S. Power and the Multinational Corporation*. Basic Books, 1975, p. 43.

Grigaravičiūtė, Sandra. Concept of creation and development of the network of Lithuanian consulates and its implementation in 1919–1940. *Vēsture: avoti un cilvēki. Humanitārās fakultātes XXIII starptautisko zinātnisko lasījumu materiāli*. Vēsture XVII= Proceedings of the 23rd international scientific readings of the faculty of humanities. History XVII. Daugavpils: Saule, 2014 (2014).

Grigaravičiūtė, Sandra. *History of Lithuanian Diplomacy 1918–1940*. Study guide for Lithuanian and Erasmus students.

Grigaravičiūtė, Sandra. *Lietuvos konsulatai Skandinavijoje 1921-1940 metais*. Vilniaus, Pedagoginio universiteto leidykla, 2007.

Grodis, Andrius. *Lietuvos politinių partijų užsienio politikos nuostatos 1920–1926 metais*. 2007.

Hamilton, Alexander. *Report on the Subject of Manufactures*. Syrett HC et al.(1966), The Papers of Alexander Hamilton 10 (1791).

Jocytė-Bespalova, Viktorija. *Lietuvos konsulo Pietų Afrikoje Karolio Račkausko Vairo veikla 1930–1932 m.* OIKOS: Lithuanian Migration and Diaspora Studies/OIKOS: lietuvių migracijos ir diasporos studijos 2.38 (2024): 117.

Jokubauskas, Vytautas. *Mažųjų kariuomenių galia*. Klaipėda, 2014.

Juozapaitis, Lukas. 2022-ieji – Kinijos ekonominio spaudimo metai: Lietuvos verslas atsilaikė ir tikisi prekybinių santykių atšilimo, in: LTR.lt, 2022 12 26. [Prieiga internete: <https://www.lrt.lt/naujienos/verslas/4/1852976/2022-ieji-kinijos-ekonominio-spaudimo->

metai-lietuvas-verslas-atsilaike-ir-tikisi-prekybiniu-santykiu-atsilimo] [Žiūrėta: 2025 m. 04 20]

Kofman, Jan. *Economic nationalism and development. Central and Eastern Europe between the two world wars*, Oxford, 1997.

Lietuva Užsienio reikalų ministerija, leidžiantysis kolektyvas. *Užsienių reikalų ministerijos žinynas*. Kaunas: [leidėjas nenustatytas], 1929.

Mažeika, Vaidotas. *Danijos santykiai su Lietuva 1918-1940 m.* LII leidykla, 2002.

Mikalkėnaitė, Lina. *Lietuvos diplomatinis atstovavimas Vokietijoje ir Vokietijos Lietuvoje 1918- 1940 m.* Vilnius.

Motuzas, Remigijus. *Lietuvos diplomatinis atstovavimas Švedijoje*. Versus aureus, 2011.

Nasutavičius, Dominykas. *Lietuvos importo politika 1918–1940*, Vilnius, 2016.

Norkus, Zenonas. *Du nepriklausomybės dvidešimtmečiai: kapitalizmas, klasės ir demokratija Pirmojoje ir Antrojoje Lietuvos Respublikoje lyginamosios istorinės sociologijos požiūriu*. Aukso žuvis, 2014.

Nye, Joseph S., and Robert O. Keohane. *Power and interdependence*. HarperCollins, 1990.

Oatley Thomas, *International political economy*. Routledge, 2022.

Okano-Heijmans, Maaïke. *Economic Diplomacy*. The SAGE Handbook of Diplomacy, edited by Costas M. Constantinou, Pauline Kerr, and Paul Sharp, SAGE, 2016.

Ricardo, David. *On the principles of political economy*. London: J. Murray, 1821.

Ruškys, Eitvydas. Lietuvos - Vokietijos diplomatiniai santykiai 1929 - 1934 m. : Klaipėdos krašto veiksnys, VDU, 2024, p. 14-15. Prieiga internete:<https://portalcris.vdu.lt/server/api/core/bitstreams/9e968820-265c-43e2-afef-5121fe653ca7/content>

Šalčius, Petras. *Raštai - Lietuvos Prekybos Istorija*, Vilnius, 1998.

Šimtmečio belaukiant: Reikšmingiausi Pirmosios Lietuvos Respublikos (1918-1940 m.) įvykiai. Vokietija paskelbė Lietuvai ekonominę blokadą/1934 03 14. [Prieiga per internetą: [https://chamber.lt/wp-content/uploads/files/34908/901268/400%20ivykiu%20\(1918-1940%20m.\)_Istorine%20Prezidentura.pdf](https://chamber.lt/wp-content/uploads/files/34908/901268/400%20ivykiu%20(1918-1940%20m.)_Istorine%20Prezidentura.pdf). Žiūrėta 2025 02 12]

Strange, Susan. *International economics and international relations: a case of mutual neglect*. International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-) (1970): p. 304-315.

Szlajfer, Henryk. *Economic Nationalism of the Peripheries as a Research Problem*. Economic Nationalism in East-Central Europe and South America, 1918-1939, edited by Henryk Szlajfer, Geneva, 1990.

Tauber, Joachim. *Lietuvos istorija X tomas*, 2 dalis, Vilnius, 2015.

Užsėnaitė, Rugilė. *Lietuvos ir Italijos ekonominiai santykiai tarp dviejų pasaulinių karų: pokyčiai ir tendencijos*. Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto studentų mokslo darbai, 2021. (2021): 84-110.

Veilentienė, Audronė. *Seimo veiksnys formuojant Lietuvos užsienio reikalų ministerijos biudžetą ir struktūrą 1920–1927 m.*, Parliamentary Studies 17, 2014.

Wallerstein, Immanuel. *The politics of the world-economy: The states, the movements and the civilizations*. Cambridge University Press, 1984.

Žalys, Vytautas. *Lietuvos diplomatijos istorija 1925–1940 metais*. I tomas, 2007.

Žalys, Vytautas. *Lietuvos diplomatijos istorija 1925–1940 metais*. II tomas, 1 d., 2012.

Žalys, Vytautas. *Lietuvos diplomatijos istorija 1925–1940 metais*. II tomas, 2 d., 2012.

Zirovcic, Dubravko Duby. *Theoretical Principles of Economic Diplomacy*. Available at SSRN 2710671, 2016.

Žostautaitė, Petronėlė. *Klaipėdos kraštas 1923-1939*. Vilnius: Mokslas, 1992.

DIRBTINIO INTELEKTO NAUDOJIMO DEKLARACIJA

Vardas, pavardė: Arnas Barišauskas

Studento pažymėjimo numeris: 2315584

Prašome pažymėti „x“ taikytiniems punktams:

☐ Aš **nenaudojau** dirbtinio intelekto įrankių pateikiamame darbe.

☒ Aš **naudojau** vieną ar kelis dirbtinio intelekto įrankius pateikiamame darbe.

Jei taip, kokius? ChatGPT.....

Dirbtinio intelekto įrankius naudoju kritiškai, kaip pagalbinę priemonę. Prisiimu visą atsakomybę už darbe pateiktą informaciją, argumentus ir galutinius darbo rezultatus.

(Parašas)

.....

Prašome pažymėti „x“ taikytiniems punktams bei paaiškinti, kaip naudojote dirbtinį intelektą:

Aš naudoju dirbtinio intelekto įrankius šiam/-iems tikslui/-ams:

1. ☐ **Idėjų generavimui** (pavyzdžiui: argumentų ar kontra-argumentų generavimui, struktūros plano sudarymui, galimų tyrimo klausimų generavimui)

Paaiškinkite:

2. ☐ **Informacijos paieškai** (pavyzdžiui: papildomos literatūros ar kontekstinės informacijos paieškai)

Paaiškinkite:

3. ☒ **Kaip rašymo asistentą** (pavyzdžiui: gramatinių ar stiliaus klaidų taisymui, vertimui, pastraipų perstruktūravimui ir pan.)

Paašškinkite: gramatinių ir stiliaus klaidų taisymui.....

4. ☐ **Vizualinės medžiagos kūrimui** (pavyzdžiui: naujo paveikslėlio, žemėlapių sukūrimui ar redagavimui)

Paašškinkite:

5. ☐ **Kaip mokymosi pagalbininką** (pavyzdžiui: papildomam medžiagos paašškirimui paprastesne kalba, sąvokų ar teorinių koncepcijų palyginimui, žinių pasitikrinimo užduočių generavimui ir pan.)

Paašškinkite:

6. ☐ **Duomenų analizei** (pavyzdžiui: skaičiavimui, kodavimui, kokybinių ar kiekybinių duomenų vizualizacijai, lentelės ar grafiko sukūrimui)

Paašškinkite:

7. ☒ **Efektyvumo didinimui** (pavyzdžiui: tekstų santraukų kūrimui, išnašų formatavimui ir pan.)

Paašškinkite: tekstų santraukų kūrimui.....

8. ☐ **Kitu būdu.**

Paašškinkite:

9. Kokių žingsnių ėmėtės siekdami sumažinti dirbtinio intelekto daromų klaidų ar neatsakingo naudojimo tikimybę?

Paašškinkite: DI nenaudotas argumentų generavimui ir informacijos paieškai.

Summary

Name of the thesis: Lithuanian Economic Diplomacy in the Face of German Pressure, 1926–1936

This study investigates whether and how the Lithuanian diplomatic service was mobilized to reduce the country's economic dependence on Germany during a period of escalating tensions over the Klaipėda Region in 1930-1936.

To answer the main question, the thesis:

1. Reviews international political economy theories (neomercantilism, economic liberalism, structuralism), and concept of economic diplomacy.
2. Analyzes political German–Lithuanian relations and identifies the point when risk of economic dependence was recognized.
3. Evaluates diplomatic activity across three timeframes (1926–1929, 1930–1933, and 1934–1936).
4. Compares the intensity and nature of economic diplomacy across all periods.
5. Evaluates whether the decisions made align with neo-mercantilist theory, which holds that economic relations should be subordinated to political interests.

Using a comparative analysis, the thesis investigates changes in the structure and activity of Lithuania's Ministry of Foreign Affairs, with the emphasis on Economic Department, diplomatic missions and economic treaties. It assesses three key periods - 1926–1929, 1930–1933, and 1934–1936. It is claimed that from 1930 onward, Lithuanian policymakers recognized economic dependence on Germany as a strategic risk. In response, diplomatic efforts intensified, and important structural changes, which by its scale can be called mobilization, were applied in the period of 1930-1933, before German economic blockade began. The thesis applies a neo-mercantilist framework to show how foreign economic policy was aligned with national political interests, emphasizing trade as a tool of state security.

The research contributes to the historical understanding of small-state diplomacy and how it balances between political and economic interests under external pressure.